

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka

Nové lexikální jevy v politické publicistice

(New lexical units in political publicism)

Autorka diplomové práce: **Zuzana Děngeová**

Březi 182, 691 81

ČJ – ZSV

Prezenční studium

Vedoucí diplomové práce: PhDr. **Ladislav Janovec**, Ph.D.

Praha 2011

Čestně prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala s potěšením, samostatně, s použitím uvedené literatury.

Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze diplomové práce je identická s její tištěnou podobou.

V Praze, 16. června 2011

Za odbornou pomoc, podnětné připomínky a cenné rady při psaní diplomové práce
vyslovuji poděkování PhDr. Ladislavu Janovcovi, Ph. D.

Obsah

<u>Obsah.....</u>	<u>5</u>
<u>Úvod.....</u>	<u>6</u>
<u>1.TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....</u>	<u>8</u>
<u>1.1Vymezení termínu neologismus.....</u>	<u>8</u>
<u>1.2Kritická rešerše literatury.....</u>	<u>10</u>
<u>1.3Metodologické přístupy ke zpracování lexikálního materiálu.....</u>	<u>11</u>
<u>1.3.1Obecné otázky tvorby jednojazyčných výkladových slovníků.....</u>	<u>11</u>
<u>1.3.2Sběr a výběr lexikálního materiálu.....</u>	<u>11</u>
<u>1.3.3Neologizace a lexikografie 18. a 19. století.....</u>	<u>11</u>
<u>1.3.4Neologismy a lexikografie 20. století.....</u>	<u>12</u>
<u>1.3.5Současné zpracování neologického lexikálního materiálu.....</u>	<u>12</u>
<u>1.4Shrnutí.....</u>	<u>13</u>
<u>2.Analýza lexikálního materiálu.....</u>	<u>14</u>
<u>2.1Problematika motivačních a fundačních vztahů.....</u>	<u>14</u>
<u>2.2Slovotvorná hnízda motivovaná vlastními jmény politiků.....</u>	<u>14</u>
<u>2.2.1Nová pojmenování motivovaná jménem Jiřího Čunka.....</u>	<u>15</u>
<u>2.2.2Nová pojmenování motivovaná jménem Václava Havla.....</u>	<u>15</u>
<u>2.2.3Nová pojmenování motivovaná jménem Jiřího Paroubka.....</u>	<u>17</u>
<u>2.2.4Nová pojmenování motivovaná jménem Mirka Topolánka.....</u>	<u>18</u>
<u>2.2.5Nová pojmenování motivovaná jménem Davida Ratha.....</u>	<u>18</u>
<u>2.2.6Nová pojmenování motivovaná jménem Karla Schwarzenberga.....</u>	<u>19</u>
<u>2.3Slovotvorná hnízda motivovaná názvy politických stran.....</u>	<u>20</u>
<u>2.3.1TOP 09.....</u>	<u>20</u>

2.3.2Věci veřejné.....	21
2.4Nová kompozitní pojmenování.....	22
2.4.1Analýza nových kompozit.....	22
2.4.2Kompozita činitelská.....	22
2.4.3Kompozita tvořená sufixoidními lexémy.....	23
Sufixoid –gate.....	23
Sufixoid –stán.....	24
Sufixoid –land.....	24
Sufixoid –kracie.....	25
2.4.4Nová pojmenování motivovaná citátem Václava Havla.....	26
2.4.5Kompozita konatelská.....	26
Konatelská kompozita využívající sufix –ař.....	26
Konatelská kompozita využívající sufix –ovec.....	26
Konatelská kompozita využívající sufix –ista	26
2.4.6Kompozita vzniklá čistou kompozicí.....	27
2.4.7Složená adjektiva	27
3.závěr.....	28
Seznam použitých zkratk používaných v textu.....	29
Seznam použité literatury.....	30
Resumé.....	35
Klíčová slova:	37

Úvod

Ve své diplomové práci se zabývám novými lexikálními jevy, které se vyskytují v komunikátech politické publicistiky. Tímto tématem navazuji na své předchozí práce a představuji některé nové tendence současné slovo tvorby. Doposud jsem se zabývala především novými depropriálními pojmenováními, která jsou motivována vlastními jmény českých politiků, a novými složenými pojmenováními, přičemž jsem se zaměřila na užívání internacionálních sufixoidů. Diplomovou práci orientuji na analýzu rozšířeného (také o nedepropriální jednotky) neologického materiálu z hlediska slovo tvorného a sémantického. Tento materiál srovnávám s předchozími výsledky své práce a nově se detailněji zaměřuji na celek slovo tvorných hnízd a na to, jaký vytvářejí mediální obraz konkrétního politika.

Během dlouhodobého studia neologismů z hlediska onomaziologických struktur jsem si všímala, jakým způsobem se proměňuje užívání různých slovo tvorných prostředků pro vyjádření téže kategorie. Postupným shromažďováním lexikálního materiálu se vyjevilo, že užití různých slovo tvorných prostředků pro vyjádření téže onomaziologické kategorie souvisí s faktory lingvistickými i mimojazykovými a právě toto různé užití slovo tvorných prostředků se stalo jedním ze stěžejních témat mého zkoumání.

Lexikální materiál čerpám především ze současné psané publicistiky, neboť její jazyk a styl je velice proměnlivý a dynamický, v porovnání s jinými funkčními styly je mnohem více svázán se společenskými změnami a bezprostředně na ně reaguje. Pro současnou publicistiku je typická rychlá potřeba nových pojmenování, nejčastěji se jako neologismy vyskytují slova cizího původu, hybridní složeniny, objevuje se velké množství prefixů, především internacionálních a také neosémantismy. Některé jevy se v jazyce neuplatní a velice rychle zaniknou, jiné jsou jazykovým společenstvím přijaty do užívání a stanou se trvalou součástí slovní zásoby. Ve svém zkoumání se věnuji oběma těmito jevům a zvláště okazionálním pojmenováními věnuji zvýšenou pozornost, i přestože jsou jednotkami tvořenými příležitostně a jejich užití je zpravidla jednorázové.

Okazionalismy v publicistice v první řadě dokládají jazykovou kreativitu českých publicistů, kteří tak nahrazují lexémy vžité prostředky neobvyklými, výrazově neutřelými, tvořenými záměrně a často motivovanými esteticky. Okazionalismy ovšem

mohou také upozorňovat na obecné slovotvorné tendence, které se v češtině uplatňují. Některé okazionalismy překračují hranice slovotvorných typů fungujících v současné češtině, neboť jejich tvoření není tak svázáno slovotvornou normou a publicisté neváhají užít inovativního tvoření a uplatňují i periferní slovotvorné prostředky. Mnohé z těchto jevů tak mohou předznamenávat vývojové procesy v rovině slovotvorné a vedou také k objasnění neustálé regenerace a proměnlivosti jazyka. Okazionalismy tak, i přestože zůstávají jednotkami jazykové roviny řečové, mohou naznačovat nastávající změny v systému jazyka.

Výzkum neologismů se pojímá jako sledování jazykové kreativity, regenerace, restrukturační a stabilizační slovní zásoby, naznačuje vývoj soudobé slovní zásoby, jazykovou vyspělost, bohatost, schopnost přizpůsobit se pokroku z hlediska společenského, technického a multikulturního. Můj zájem zabývat se tímto tématem pramení především ve fascinaci jazykovou kreativitou a schopností jazyka pružně vytvářet nové lexikální výrazy v reakci na aktuální společensko-politické události.

Praktické analýze nového lexika v diplomové práci předcházelo studium teoretických východisek zkoumání neologismů a metodologických postupů při reflexi nové slovní zásoby. První kapitola práce představuje toto mé teoretické bádání, kdy jsem se zaměřila na problematiku terminologického ukotvení pojmů neologismus, okazionalismus a kritéria jejich klasifikace. V následující části se pokouším představit prostudovanou literaturu a z hlediska konfrontačního popisují různé přístupy ke zpracování nové slovní zásoby. Vzhledem k tomu, že neologie nemá v české lingvistice příliš dlouhou tradici, představuji práci s neologismy na základě přístupu lexikografů k lexikálnímu materiálu pro výkladové slovníky. Všimám si tedy toho, jakým způsobem byla vrstva nové, ve slovnících nezaznamenané, slovní zásoby nahlížena v historii a jakým způsobem se tyto náhledy proměňovaly. V diplomové práci popisují metodologické postupy sběru a zaznamenávání novotvarů a kritéria, podle nichž se dané jednotky zařazovaly do slovníku.

Následná kapitola se věnuje praktickému výzkumu, jehož základ spočívá ve slovotvorné a sémantické analýze nového lexika. Analyzovaný materiál jsem shromažďovala několik let cílenou excerpcí denního tisku, v němž jsem zpočátku zachycovala pouze neologismy slovotvorně motivované vlastními jmény domácích politiků. Postupně jsem excerpci rozšířila i na nedepropriální jednotky, které zahrnují slovotvorné prostředky, jež se uplatňují v depropriálním novotvoření. Pro dohledávání

výskytu konkrétních jazykových jevů využívám také Internet a v omezené míře i Český národní korpus (<http://ucnk.ff.cuni.cz/>).

Tyto vyexcerpované lexikální jednotky ověřuji ve slovnících, zda se jedná skutečně o materiál nový, případně neosémantický. K ověření, jestli se daná lexikální jednotka objevila v některém dosud vyšlém slovníku, využívám jednak Elektronickou databázi heslářů Oddělení současné lexikologie a lexikografie ÚJČ AV ČR v. v. i. (<http://lexiko.ujc.cas.cz>) a následně konkrétní slovníky¹.

Tento ověřený materiál podrobuji slovtvorné a sémantické analýze a jednotlivé lexémy zařazuji do vymezených skupin dle slovtvorných prostředků, postupů a dále podle sémantické blízkosti. Během dosavadního shromažďování materiálu jsem si vyhradila několik onomaziologicky, slovtvorně a sémanticky vymezených skupin, do kterých postupně nová pojmenování zařazuji a analyzuji především posuny ve významu, produktivitu daných slovtvorných typů a konotace, které se s danými pojmenováními, potažmo slovtvornými prostředky, pojí. Z hlediska sociolingvistického se zaměřuji také na mediální pozadí a mimojazykové motivace vzniku daných pojmenování.

Ráda bych také poznamenala, že za osvojení metodologických postupů a inklinaci k tématu neologismů vděčím také několikaletému působení v excerpčním úseku Oddělení současné lexikologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

Analyzovaný materiál v praktické části rozdělují do tří skupin a v každé z nich akcentují jiné hledisko slovtvorného rozboru. První soubor tvoří nová pojmenování motivovaná vlastními jmény politiků², tato pojmenování představují ve slovtvorných

¹ Nový akademický slovník cizích slov (2005), Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2003), Nová slova v češtině. Slovník neologismů 1 a 2 (1998, 2004), Co v slovnících nenajdete (1994), Slovník spisovného jazyka českého (1989), Příruční slovník jazyka českého (1935–1957)

² V této kapitole vycházím z materiálu zpracovaného v bakalářské práci: DĚNGEOVÁ, Z. (2009): *Nová pojmenování motivovaná vlastními jmény domácích politiků*. Ms. Bakalářská diplomová práce, UK PedF Praha. V bakalářské práci jsem představila pojmenování v textových kontextech a s odkazy na zdroje, ve kterých jsem daná pojmenování zachytila – v diplomové práci už kontexty a zdroje neuvádím.

hnízdech podle společného motivantu, jímž je vlastní jméno konkrétního politika. Skupiny jsou tedy vyděleny na základě sémantické blízkosti a analyzovány dle fundamentálních vztahů v rámci slovtvorného paradigmatu.

Druhou skupinu pojmenování představují pojmenování motivovaná názvy (zkratkami) politických stran (Věci veřejné, TOP 09), tyto výrazy spojuje sématická blízkost, také se zaměřuji na fundamentální vztahy a tato pojmenování uvádím v konkrétních textových kontextech, neboť se jedná o materiál, který jsem dosud nezveřejňovala.

Třetí podkapitulu praktické části představuje analýza kompozitních pojmenování³, která zahrnuje skupinu složenin, na jejichž slovtvorné utvářenosti se podílí sufixoidní lexémy a také skupinu kompozit, jejichž vznik je motivován citátem Václava Havla „*pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí*“.

Záměrem mé diplomové práce je prezentovat shromážděný lexikální materiál a dokladovat tak dynamiku lexika a kreativitu české slovtvorby. Pomocí představeného materiálu chci poukázat na lexikální slovtvorná hnízda jako celky, které mohou spoluutvářet mediální obraz konkrétních politiků. Upozorňuji také na zvýšené užívání některých nových slovtvorných prostředků zvláště v oblasti kompozitního novotvoření a na jejich postupné zakotvování v české slovtvorbě. V neposlední řadě je mým záměrem také představit šíři propriálních motivantů a možnosti jejich spojitelnosti s různými slovtvornými prostředky.

Moje diplomová práce by mohla být přínosem pro současné lingvistické bádání v oblasti neologie a reflexe jazyka dnešní publicistiky, zvláště ve sféře produktivity slovtvorných typů, užívání okazionalismů, internacionalizace jazyka a společenských proměn projevujících se v jazyce publicistiky.

---

³ Část materiálu nových kompozit jsem zpracovala v příspěvku pro konferenci mladých bohemistů: DĚNGEOVÁ, Z. (2010): Některá nová kompozita v české publicistice. In: *Problematika českého jazyka, literatury a kultury očima mladých doma i ve světě*. Brno: Tribun EU, s. 153–159.

1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

V teoretické části své diplomové práce se zabývám několika podstatnými problémy: v první řadě vymezením a klasifikací neologismů (ve značné míře vyjdu z práce bakalářské, ale rozšířím toto bádání o některé nezmíněné zdroje); dále uvedu kritickou rešerši především české odborné lexikologické a slovotvorné literatury, přičemž vycházím z lingvistického bádání první poloviny 20. století až po dosavadní stav zkoumání neologismů; v poslední stati teoretické části se zaměřím na různé metodologické přístupy ke zkoumání nové slovní zásoby v tradici české lingvistiky a pokusím se přiblížit současnou situaci studia neologismů.

1.1 Vymezení termínu neologismus

Pokud se zeptáte laiků – nelingvistů, zda by mohli uvést nějaký neologismus, novotvar, jako příklad bude velice často uváděno slovo *robot* (slovo se objevilo poprvé v dramatu R.U.R. Karla Čapka) – tento příklad dokladuje jednak, že laická představa o termínu neologismus je dosti vágní a také, že učivo o neologizaci se probírá toliko při hodinách české literatury. Toto slovo se mezi neologismy už neřadí, neboť se stalo trvalou součástí slovní zásoby, ale v době, kdy rys novosti neslo, by bylo označeno za novotvar umělecký, popř. autorský neologismus.

Jak naznačují předchozí řádky, termín neologismus lze vnímat z hlediska synchronního i diachronního. Základními charakteristickými znaky neologismů jsou rys novosti, neukotvenost ve slovní zásobě a nezpracovanost jednotky ve slovníku. Dále je naznačeno, že neologismy můžeme podle určitých rysů klasifikovat. Martincová (1983) uvádí, že dříve se vycházelo z kritéria časového stanovením určitého časového mezníku, např. rok 1945, a jazykové jednotky, o něž se obohatila slovní zásoba po tomto datu, se považovaly za neologismy. „*Jindy se bralo za východisko kritérium prvního výskytu ... využívalo se kritéria hodnocení slov uživateli daného jazyka a k neologismům se zařazovala slova, které uživatelé pociťovali jako nová či zvláštní. V novějších pracích se při posuzování konkrétních případů má na zřeteli charakter soudobé lexikální normy*

spisovného jazyka a k neologismům se zařazují ty jednotky, jež lze hodnotit jako nové vzhledem k spisovné lexikální normě...“⁴.

Vymezením termínu neologismus se zabývalo několik našich předních lingvistů. Setkáme se proto s několika do jisté míry odlišnými vymezeními. Pojem neologismus je velice široký a vždy je nutné jej specifikovat – jako neologismus označujeme slova nevžitá, neustálená, ta, jež se ještě neobjevila v žádném dosud vyšlém slovníku; slova ustálená v jiných jazycích a přejatá do češtiny; dále slova ustálená s novým významem; slova, která se přestala užívat a po jisté době se do slovní zásoby vrátila; slova příležitostná aj. Různí autoři přistupují k pojmu z různých hledisek, přiklání se k jiným dělením. V lexikologii se zabýváme neologismy strukturními, to znamená pojmenovacími jednotkami, které vypovídají o nové skutečnosti, příp. formou nahrazují pojmenování nevyhovující. Mezi neologismy zpravidla neřadíme záměrné deformace slov, dětské analogie, novotvoření z neznalosti jazyka u cizinců apod.⁵ Z hlediska lexikografického se mezi neologismy řadí také slova ustálená, vžitá, ale z nejrůznějších důvodů nezaznamenaná v žádném dosud vyšlém výkladovém slovníku.

Encyklopedický slovník češtiny⁶ představuje neologismus jako lexikální jednotku, která se ve vztahu k existujícím jednotkám slovní zásoby současného jazyka vyznačuje novostí. Dále jsou v něm neologismy charakterizovány z hlediska vzniku a významu pro stabilizaci jazyka *„vznikají z potřeby pojmenovat nové věci, jevy i z potřeby nahradit dosavadní výrazy prostředkem přesnějším nebo výraznějším. Vznikají též jako výsledek záměrného hledání (citově, intelektuálně) působivého*

⁴ MARTINCOVÁ, O. (1983): *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*. Praha: Univerzita Karlova, s. 12–13.

⁵ Encyklopedický slovník tato nová pojmenování vzniklá netypickými slovtvornými strukturami řadí mezi okazionalismy v užším pojetí.

⁶ V Encyklopedickém slovníku češtiny heslo zpracovala Olga Martincová. V bakalářské práci jsem se věnovala pojetí neologismu podle Martincové (1983), uváděla jsem také pojetí termínu popsané v slovnících neologismů (SN1, SN2), jež vypracovala také O. Martincová – k těmto dvěma vymezením se nevracím, neboť se od vymezení v Encyklopedickém slovníku nijak zásadně neliší.

vyjádření. Bývají i výsledkem spontánního tvoření. ... V tvoření se mohou projevat jak obecnější vývojové tendence, tak i ty lexikálněsémantické nebo slovtvorné procesy, které nejsou v dané době ještě dost patrné. Neologizmy se nejenže účastní procesů strukturace a restrukturační slovní zásoby, ale také výsledky těchto procesů za příhodných podmínek stabilizují. Neologizace slovní zásoby patří k obecným procesům v jazyce, protože neologizmy jsou svým vznikem vázány na určitou dobu a protože mohou mít určitou stylistickou hodnotu, bývají charakterizovány jako vrstva dobově příznakových prostředků současné slovní zásoby.“⁷

Z hlediska postavení v systému jazyka se neologizmy staví do opozice slov zastaralých a archaismů, přičemž určující je doba vzniku neologismu, resp. období jeho neukotvenosti v trvalé slovní zásobě. Z dalších kritérií určujících neologizmy uvádí Encyklopedický slovník „...kritérium jazykové variety (útvary), v níž neologizmy vznikají a v níž se uplatňují (spis. jaz., běžná mluva, slang atp.), kritérium strukturní, které se zakládá na vztahu formy a obsahu, kritérium lexikalizace (zapojení nové jednotky do lexika) a uzualizace (zobecnění v úzu). V některých koncepcích neologizmů se klade značný důraz na kritérium psychologické (pociťování novosti ze strany uživatelů).“⁸

Klasifikaci neologizmů Encyklopedický slovník češtiny jen naznačuje a rozlišuje se zde mezi jednotkami vlastními, lexikálními neologizmy a mezi pojmenováními tvořenými a užitými příležitostně (okazionalismy). „Existující klasifikace neologizmů odrážejí nejen různé stránky nových výrazů, ale také různé možné přístupy k neologickým jevům. Nejčastěji se uplatňuje třídění neologizmů z hlediska strukturního a funkčního. Mezi neologizmy z hlediska strukturního se řadí slovtvorné neologizmy (bazénář, videozáznam, ekoznačka), slova utvořená ze zkratek, přejatá slova, neosémantismy, víceslovná pojmenování a frazémy. Z hlediska funkčního se za neologizmy pokládají mj. ty jednotky, jejichž užití – původně vázané na pracovní, zájmové, sociální prostředí atp. – se mění a spolu s tím se přehodnocuje jejich původní (odborná, profesní, slangová atp.) příznakovost.“⁹ Platnost neologizmů mají také

⁷ Encyklopedický slovník češtiny (2002). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 284.

⁸ Tamtéž, s. 294.

⁹ Tamtéž, s. 295.

lexikální jednotky, které se v určité době přestaly užívat a po jisté době se opět dostávají do užívání. Encyklopedický slovník dále uvádí, že podle charakteru užití se rozlišují také specifické typy funkčních neologismů: okazionalismy a individualismy, dále módní neologismy, dobová slova aj. – přistupuje-li se k neologismům z hlediska sémaziologického, užívá se pro ně také termínů nová slova, nové výrazy aj.

Dle výše uvedeného se z hlediska časového jako neologismy hodnotí také slova příležitostná, tj. okazionalismy, a pojem neologismus v sobě okazionalismy zahrnuje, zastřešuje je. V materiálu, který představuji v praktické části, se okazionalismy nezdá vyskytují, proto je na místě uvést také terminologické vymezení tohoto pojmu: *„Pojmenování, slovo vznikající příležitostně v procesu tvoření textu zpravidla pro jedno konkrétní použití podmíněné kontextem (např. literalizace – dodávání něčemu literárního rázu). Okazionalismy se vyskytují jak ve sféře umělecké a esejistické, tak ve sféře publicistické a odborné. Rovněž vznikají v projevech běžně mluvených. Okazionalizmy charakterizuje řečový chrakter, jedinstvo aktu utvoření, autorství, vázanost na kontext, neuzuálnost, jednorázové užití, zvláštnost, nápadnost, neobvyklost, novost.“*¹⁰

Encyklopedický slovník definuje také rozdíl mezi okazionalismy a neologismy, i když toto dělení není vždy jednoduché, neboť nelze přesně předem určit, která lexikální jednotka se v jazyce ustálí. *„Okazionalizmy se odlišují jak od slov uzuálních, tak od neologizmů. Rozdíl mezi neologizmem a okazionalizmem se spatřuje v tom, že okazionalizmy nebývají jazykovým společenstvím přijaty do užívání, uchovávají svou novost, neobvyklost, výrazovou neotřelost nezávisle na době, kdy byly utvořeny. Diferenciace ve vymezení a pojetí okazionalizmů plynou z toho, přistupuje-li se k nim z hlediska lexikologického, lexikografického, stylistického nebo slovotvorného.“*¹¹ Podle definice Encyklopedického slovníku se při vymezení z hlediska slovotvorného uplatňuje širší a užší pojetí, přičemž při širším pojetí jsou okazionalismy míněna všechna slova tvořená příležitostně v řeči, bez ohledu na způsob tvoření, tj. zda jsou tvořena

¹⁰ Encyklopedický slovník češtiny. (2002) Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 292.

¹¹ Tamtéž, s. 292.

pravidelně či narušují jistá slovotvorná pravidla. Při užším pojetí jsou jako okazionalismy určovány různě nepravidelně až deformovaně tvořené útvary – tyto okazionalismy se pak kladou proti tzv. slovům potencionálním. Potencionální slova jsou ta, která realizují slovotvorný potenciál odvozujícího slova a doplňují prázdná místa v jeho slovotvorném paradigmatu.

„Protože se okazionalizmy v řeči, textu skutečně tvoří, na rozdíl od většiny slov, která se v řeči zpravidla jen reprodukují, jsou indikátory jazykové kreativity i dynamických tendencí v řeči a v jazyce. Okazionalizmy bývají též označovány jako slova individuálně tvořená, jako slova autorská, popř. jako hepax logomena¹², užívají se pro ně i termíny kontextový neologismus, autorský neologismus, umělecký neologismus, básnický neologismus. Má-li se na zřeteli četnost jejich výskytu, označují se jako slova řídká.“¹³ V této práci se budu držet vymezení pojmu okazionalismus v širším pojetí – tedy slova tvořená produktivními slovotvornými procesy, ale užitá příležitostně (i když se neomezují pouze na jeden text, ale souvisí s konkrétní událostí, kauzou, činem a v jiném kontextu se neužívají a mohou být nesrozumitelná).

P. Hauser v publikaci *Nauka o slovní zásobě* (1980) vymezuje neologismy především z hlediska systémového, na základě opozice a jádra slovní zásoby (někdy také základní slovní fond). Jádro slovní zásoby je charakterizováno původem a trvalostí, strukturou, významem a užíváním, jádrová slova jsou nepostradatelná pro běžnou komunikaci a podle dohady je jejich počet v jazyce nízký, reprezentují jen malý díl slovní zásoby, avšak jejich frekvence v jazykových projevech je vysoká a zabírá asi devadesát procent celého počtu užívaných slov. Ostatní část slovní zásoby je proměnlivá, neustále se vyvíjí a odráží tak bezprostřední pohyb ve společenském životě. Hranice mezi jádrem slovní zásoby a její proměnlivou vrstvou je plynulá. Odhalit

---

¹² Hepax legomenon – slovo (tvar), jehož výskyt je v rámci určitého textu nebo vůbec doložen pouze jednou. H.L. lze nejčastěji najít v malokorpusových jazycích, existují však i v češtině, k h. l. patří několik neologismů Klaretovy družiny. K h. l. lze řadit také úmyslné básnické neologismy (podle *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002)).

¹³ *Encyklopedický slovník češtiny*. (2002) Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 292.

organizaci slovní zásoby je obtížné, neboť v jazyce je neuzavřený, nekonečný počet slovních jednotek – proto je namísto synchronní pohled¹⁴ na slovní zásobu.

Hauserovo (1980) vymezení neologismu se zakládá na vydělení z periferní vrstvy slov zastarávajících a slov nových. Vývoj slovní zásoby charakterizuje jako ustavičný proces, při němž některá slova jsou z užívání vytlačována a zastarávají, jiná se teprve nově dostávají. Tento postup je „v *prvé řadě odrazem společenského rozvoje. Rozvoj výroby, kultury a vůbec celého života společnosti klade požadavky na vznik nových pojmenování, na druhé straně spolu se zánikem věcí, změnou vztahů a poměrů vede k zániku některých pojmenování nebo k jejich zastarávání. Posun je však způsoben i vnitřním jazykovým vývojem, změnami v systému pojmenování, v slovotvorných strukturách, v synonymních řadách apod. Hodnocení slov podle této časové platnosti je pro živost procesu nesnadné, údaje brzy pozbývají platnosti a mění se. Kromě toho je každé podobné oceňování do značné míry subjektivní. Poměrně stabilnější je jádro slov zastaralých, protože se udržují v povědomí starší generace a současně také tradicí a literaturou. Vrstva nových slov je nestabilnější, jako nové nebývá slovo pocíťováno dlouho.*“¹⁵

---

¹⁴ O problematice rozlišení slovotvorby v rámci synchronie nebo diachronie se zmiňuje také Mluvnice češtiny (1986, s. 193): „*Nauka o tvoření slov, slovotvorba, má v rámci synchronního jazykového popisu zvláštní postavení. Vyplyvá to z komplexní povahy tohoto oboru a zejména z obtížnosti rozlišit v dané oblasti zřetelně fakta synchronie a diachronie. Již samo stanovení předmětu synchronní slovotvorby naráží na nesnáze. Zatímco v hláskosloví, tvarosloví i skladbě můžeme vést jasnou hranici mezi jevy živými a pouze historickými, v případě slovotvorby máme situaci složitější. Především proto, že při „tvoření slov“ máme na mysli stejně tak slovotvorné postupy, procesy tvoření slov jako výsledky těchto procesů, slovotvorné útvary a jejich vlastnosti, utvářenost slov. Je tedy předmětem slovotvorby zkoumání, jak se slova tvoří, ale také jak jsou utvořena, nebo přesněji, jak se jeví utvářena.*“ Při zkoumání současné slovotvorby je tedy namísto užívat hledisko synchronní, ale nelze opomenout ani pohled diachronní, úžeji slovotvorně konfrontační.

¹⁵ HAUSER, P. (1980): *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 40-41.

Časový příznak vytváří dva póly pojmenování – slova zastaralá (archaismy, historismy) a druhý pól vytváří slova nová. Obě tyto skupiny jsou užívány menším okruhem uživatelů, někdy uživatelem pouze jedním, ovšem neologismy se postupně šíří a vstupují do obecného užívání. Neologismy vnímáme jen v určitém časovém úseku, dokud neztrácejí příznak novosti – tento okamžik je velice obtížně uchopitelný, nelze přesně stanovit¹⁶, kdy se jednotka stala trvalou součástí slovní zásoby. Označení slova jako neologismus totiž nesouvisí jen s jeho ukotveností ve slovníku, ale závisí také na společenských podmínkách a na společenském hodnocení.

Časové hledisko vymezení neologismů je problematické z několika důvodů. Okamžitý stav vzniku neologismu v podstatě nikdy neznáme, proto se přistupuje k vydělení neologismu jako k pojmenování, které se objevilo *nedávno* a od jeho vzniku nás dělí nepříliš velký časový odstup. Prvními výskyty nových slov (v oblasti umělecké literatury) a jejich autorství se věnuje literární věda, potom hovoříme o tzv. autorských nebo básnických neologismech. Pro neologii je relevantní spíše časový údaj prvního výskytu, resp. zaznamenání výskytu nového pojmenování excerptory. Časové hledisko je problematické také proto, že se často setkáme s označením *Klaretovy neologismy, obrozené novotvary, nová slova z doby socialismu* apod. Ovšem tušíme, že tato slova jsou někdy i stovky let stará – a jako jednotky nové je rozhodně nelze pociťovat, proto hovoříme o neologismech vzhledem k určité časové hranici nebo určité epoše.

S časovým vymezením neologismů souvisí také motivy jejich vzniku. Jak naznačil předchozí text, nezřídka hovoříme o neologismech v souvislosti s obdobím, epochou (národní obrození, socialismus, éra technické revoluce apod.), což naznačuje, že na vznikání nových pojmenování mají podíl vnější mimojazykové příčiny „*Zvláště období převratných změn společenských, nových způsobů výroby, vzniku nových oborů*

---

¹⁶ Podle kritéria Martincové (1983) – tj. že slovo není obsaženo v žádném dosud vyšlém slovníku, by tento okamžik byl stanovitelný dobou, kdy slovo bylo zaznamenáno ve výkladovém slovníku – ovšem otázkou je, jak dlouho dané slovo před zpracováním slovníku ve slovní zásobě figurovalo, uživatelé jazyka jej vědomě užívali, ale daný výraz pouze čekal na vydání příslušného slovníku. Je nutné vzít v úvahu také slova, která se do slovníku nezpracovávají vůbec (přivlastňovací adjektiva, deverbativní substantiva apod.).

*s sebou přinášejí i nová pojmenování.*¹⁷ Neologismy vznikají také z jazykových důvodů vnitřních – stylistických a strukturních. Tyto vnitřní důvody stylistické vedou ke vzniku neologismů básnických, odborných a publicistických (poslední dvě zmíněné oblasti se pak starají především o šíření nových lexikálních jednotek do širšího povědomí uživatelů jazyka). Stylistické a strukturní tvoření není bezprostředně vyprovokováno potřebami společenskými, ale odráží jisté společenské klima.

Vnitřními jazykovými důvody strukturními podle Hausera (1980) vznikají nová pojmenování tam, kde nevyhovují ta stávající svoji formou – nové pojmenování se pak lépe vřadí do lexikálního systému. Jindy nahrazují neologismy slova, která přestala vyhovovat z důvodů věcných, a název neodpovídá novému poznání. V tomto ohledu svoji roli hraje také jazyková úspornost, nebo současné tendence v jazykovém vyjadřování (pronikání anglicismů, módní výrazy apod.).

Neologismy jako součást slovní zásoby vymezené časovou platností pojímá také Příruční mluvnice češtiny (2003). Je uvedeno stejné hledisko, s jakým se setkáme u Hausera (1980) – vydělení dvou příznakových vrstev stojících na periférii lexikálního systému, slova zastarávající (archaismy, historismy) a slova nová. *„Neologismy jsou relativně nová slova, která dosud pevně nezakotvila v povědomí všech mluvčích nebo jsou alespoň ještě jako nová pocíťována. Postupně tento příznak novosti ztrácejí, začínají se vyskytovat ve větší frekvenci a stávají se platnou součástí lexikálního systému ... Tento proces může být různě rychlý, některé neologizmy však v jazyce nezakotví vůbec a zaniknou.*¹⁸

Definování a vymezení neologismu, co za ně pokládáme, jakým způsobem je charakterizovat a klasifikovat, je několik. Z předcházejícího textu vyplývá, že neologismy definujeme podle rysu novosti; podle toho, že nejsou jádrem slovní zásoby (a nejsou ukotvena ve slovníku); podle toho, že jsou jako slova nová pocíťována. Jisté rozdíly v těchto pojetích spatřujeme, ovšem není nutné se přiklánět k nějakému jednoznačnému vymezení.

---

¹⁷ HAUSER, P. (1980): *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 44.

¹⁸ *Příruční mluvnice češtiny* (2003). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 95.

Při užívání pojmů neologismus a okazionalismus vycházím ve své práci zvláště z klasifikace představované O. Martinovou (1983) a z východisek, které jsem již stanovila v práci bakalářské. Pokud je slovo tvořeno produktivními slovtvornými procesy a lze předpokládat, že zakotví ve slovní zásobě, užívám pojmu neologismus. Takové zakotvení můžeme předvídat podle několika kritérií, já se přikláním ke kritériu užití produktivních slovtvorných prostředků, uvedení podobných lexikálních jednotek v dosud vyšších slovnících a zvyšující se frekvence užití. Komparaci mnou vyexcerpovaného neologického materiálu a slovní zásoby ve slovnících jsem se věnovala v bakalářské práci a tuto metodu uplatňuji nyní při stanovení pojmu neologismus či okazionalismus. Za pojmenování okazionální tedy považuji lexikální jednotky, které jsou tvořeny spíše neobvyklými slovtvornými procesy, úzce se váží k specifickým událostem, kauzám apod. a ve výkladových slovnících se nesetkáme s podobnými pojmenováními.

Striktní terminologické vymezení je problematické, vzhledem k neustále se proměňující slovní zásobě v závislosti na proměnách společnosti. Jsem si vědoma také možnosti, že jednotky, které jsem označila v předchozích zkoumáních za neologismy, již zanikly a naopak pojmenování stanovená jako okazionální jsou ve slovní zásobě i s odstupem několika let stále živá a srozumitelná i mimo daný kontext.

1.2 Kritická rešerše literatury

V této kapitole představím literaturu, která se v našem prostředí zabývá slovotvorbou a novotvořením českých slov. Při zpracovávání tématu této práce vycházím z několika typů odborné literatury. V první řadě jsou pro mě zásadní publikace (sborníky, časopisecké studie) zabývající se neologií a neografií, dále významné monografie o slovotvorbě; z oblasti stylové se zaměřuji na literaturu o jazyku publicistiky, s čímž úzce souvisí také literatura sociolingvistická; cenným inspiračním i informačním zdrojem pak pro mne jsou studie týkající se tématu jazykové kultury. Současné zkoumání neologismů ze synchronního hlediska je v literatuře zaznamenáno střídavě, více pozornosti se věnuje zkoumání diachronnímu nebo přímo zaznamenávání produktivní slovo tvorby, způsobů tvoření a reprodukce slov. Zkoumání neologismů, vzhledem k problematice relativní časové omezenosti, se odehrává spíše na poli časopisecké a sborníkové odborné literatury.

Vyjdeme-li z období klasické jazykovědy, nalezneme významné teze o zkoumání proměny slovní zásoby ve sborníku *Spisovná čeština jazyková kultura* (1929) u B. Havránka, R. Jakobsona, V. Mathesia; J. Mukařovského. Z tohoto sborníku jsou pro moji práci významné teze o pružné stabilitě jazyka; způsoby kodifikace normy proti historické čistotě a způsoby, kterými se sbíral materiál pro zaznamenání normy a kultury jazyka. Zejména teorie *jazykové praxe dobrého autora* je pro mě zajímavá z hlediska konfrontace s metodologickým přístupem současné excerptce lexikálního materiálu pro výkladové slovníky.

Z první poloviny dvacátého století je významnou prací z oblasti lexikálního výzkumu B. Havránka *Vývoj spisovného jazyka českého* (1936). V následujících obdobích jsou práce o vývoji slovní zásoby neméně významné, jsou zaměřeny na hledisko slovo tvorné (např. I. Němec, F. Cuřín – J. Novotný, F. Daneš, A. Jedlička) a nově jsou změny ve slovní zásobě zvláště publicistiky zkoumány z hlediska stylistického (např. A. Stich, K. Hausenblas, A. Jedlička). Významným počinem v oboru tvoření slov jsou práce M. Dokulila *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov* (1962), kolektivní dílo *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen* (1967), V. Šmilauer *Novočeské tvoření slov* (1971) a P. Hauser *Nauka o slovní zásobě* (1980). Poslední zmíněná publikace je vysokoškolskou učebnicí, v níž je věnováno neologismům poměrně více pozornosti: podává vymezení na základě časového

rozvrstvení slovní zásoby, rozlišuje neologismy strukturní a kontextové, zaměřuje se na vznik a šíření neologismů, jejich určování apod. V pozdějších učebnicích se s takovým přehledem a akcentem na problematiku neologismů obvykle nesetkáme, ale jistě by bylo vhodné, aby se toto téma v učebnicích opět uchopilo nově, zvláště vzhledem k zastaralému lexikálnímu materiálu, který Hauser uvádí v příkladových částech (jako neologismy jsou zde uvedena slova např. *házenkář, kosmonaut, obrazovka, dispečer, integrátor, násobička, odbojář, združstevnit, mototuristika* aj., jak je patrné, některá z těchto slov jsou dnes už spíše zastaralá).

Zásadním počinem v oblasti zkoumání neologismů je monografie O. Martincové *Problematika neologismů v současné spisovné češtině* (1983). Martincová řeší zásadní otázky problematiky neologismů – na základně jakých kritérií lze neologismy určovat; jak nová pojmenování v češtině vznikají; jak se do spisovné slovní zásoby zařazují a jak se v ní uplatňují. K neologismům přistupuje z hlediska synchronního a jako základní užívá onomaziologický přístup. Tato monografie se také věnuje rozboru konkrétního lexikálního materiálu, proto se opět vyjevuje problém zastarávajícího lexikálního materiálu. O. Martincová se neologizací zabývala i v následujících desetiletích a lexikální materiál ve svých pracích s ohledem na dynamiku slovní zásoby obměňuje. Tato práce je zásadní především teoretickými východisky, která určují neologická bádání v české lingvistice dodnes.

Olga Martincová byla také vedoucí autorského kolektivu slovníků neologismů (SN1, SN2). Vzhledem k tomu, že v české lexikologické tradici se nikdo nevěnuje neologizaci tak komplexně a dlouhodobě jako O. Martincová, jsou její práce pro mě vodítkem a metodickým a informačním zdrojem. Nejvýznamnější studie O. Martincové, ze kterých čerpám, jsou např. *Aktuální problémy neologismů a neologisace* (Filologické studie 8, 1978), *K problematice neologismů* (SaS 33, 1972), *Neologismy a dynamika slovtvorného systému* (Metódy výskumu a opisu lexiky slovanských jazykov, 1990), *Okazionální pojmenování a jejich tvoření v současné češtině* (Filologické studie, 1985), *Vývojové procesy v současné české slovní zásobě* (In *Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe*, 1988), *Propria v neologické slovtvorbě* (Dynamika a inovace v češtině a bulharštině 90. léta 20. století, 2003) a mnohé další.

Teoretická i metodická východiska Martincové jsou pro můj výzkum neologismů poměrně zásadní a při formování materiálové základny vycházím také z lexikálního materiálu, vzhledem k absenci aktuálnějšího zdroje, slovníků neologismů (SN1, SN2), neologického slovníku Z. Sochové, B. Poštolkové *Co v slovnících*

nenajdete (1994) a z kolektivního díla studií pod vedením O. Martinové *Neologizmy v dnešní češtině* (2005).

Dále ve svém zkoumání vycházím především ze studií, které se věnují výzkumu neologismů v posledních desetiletích, resp. všímám si především těch prací, které jsou zaměřeny na proměny slovní zásoby po roce 1989. Z těchto novějších publikací je to především kolektivní práce *Český jazyk na přelomu tisíciletí* (1997), P. Mitter *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině* (2003), *Kompozice v kontextu současné češtiny* (2006), B. Junková *Jazyková dynamika současné publicistiky* (2010) a dílčí studie v lingvistických časopisech *Bohemistika*, *Filologické listy*, *Jazykovědné aktuality*, *Naše řeč*, *Slovo a slovesnost*. Cenným pramenem pro orientaci ve slovanské neologii a neografii je *Výběr z národních bibliografií: Neologie a Neografie* (1999).

Lexikální materiál, čerpaný z politické publicistiky, je svázán s politicko-sociálními událostmi, které mají vliv na pochopení významu, kontextu daných pojmenování, proto je pro můj výzkum také důležité opírat se o literaturu sociolingvistickou. Sociolingvistický přístup k problematice neologismů se uplatňuje vzhledem k sociální podmíněnosti jazyka a pozornost se věnuje především novým lexikálním prostředkům, které jsou těsně spjaty se změnami společnosti. Pro nedostatek české sociolingvistické literatury jsem čerpala především z překladů – Švejcer, Nikolskij *Úvod do sociolingvistiky* (1983), D. McQuail *Úvod do masové komunikace* (1999). Přínosná je také monografie J. Jiráka *Média a společnost* (2003), která se ovšem jazyku věnuje jen okrajově a je prací spíše sociologickou. Sociolingvistické hledisko je pro mě velice důležité, neboť právě nová pojmenování z oblasti politické publicistiky jsou motivována společenskými vyjadřovacími potřebami. Při tomto přístupu k novým lexikálním jevům se často setkáme s termínem lexikální inovace.

K analýze mnohých jevů, představených v praktické části diplomové práce, využívám spíše literaturu časopiseckou a sborníkovou. Jedná se o nové jevy, v jazyce zatím neustálené, proto nelze počítat s vyčerpávající monografickou literaturou. Vycházím nejčastěji ze studií v časopisech *Naše řeč*, *Filologické studie*, *Jazykovědné aktuality*, *Slovo a slovesnost*. Ze sborníků, které se týkají neologie, jsou pro mě zásadní *Neologizmy v dnešní češtině* (2005), *Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe* (1988) a dílčí studie v dalších sbornících.

Zahraniční neologickou literaturou jsem se zatím příliš nezabývala, seznámila jsem se s několika významnými studii slovenskými (K. Buzássyová *Dynamické*

tendencie v tvorení abstrakt, Lexikálne zmeny v súčasnej slovenčine; K. Hegerová
Názvy s príponou -né) a s některými pracemi polského lingvisty M. Balowskeho.

1.3 Metodologické přístupy ke zpracování lexikálního materiálu

V této kapitole se zabývám některými obecnými otázkami tvorby jednojazyčných výkladových slovníků a různými přístupy ke sběru a výběru lexikálního materiálu pro slovník. Zvláště se chci zaměřit na srovnání metodologie zaznamenávání nového lexikálního materiálu v české lexikografii v historii a v současné době.

Při zpracování této kapitoly vycházím především z publikace *Manuál lexikografie* (1995), *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky* (2007) a z úvodních statí ke slovníkům: *Příruční slovník jazyka českého*, *Slovník spisovného jazyka českého*, *Nová slova v češtině*, *Slovník neologizmů 1 a 2*, *Co v slovnících nenajdete*.

Mým zájmem je věnovat se především problematice teorie a praxe sestavování neologických slovníků. K tomuto tématu není literatura příliš bohatá, neboť v české lexikografii nemá vydávání neologických slovníků příliš dlouhou tradici. V *Manuálu lexikografie* se setkáme s odbornými statěmi o lexikografii počítačové, frazeologické, terminografické, onomastické, diachronní, etymologické, překladové a nářeční – znatelně zde schází studie o lexikografii neologické. Vzhledem k absenci takového teoretického zpracování se zaměřuji na metodické zacházení s materiálem nových pojmenování při sestavování velkých výkladových slovníků.

1.3.1 Obecné otázky tvorby jednojazyčných výkladových slovníků

Z hlediska lingvistiky je zájem o výkladové jednojazyčné slovníky významný, neboť vytváří lexikální normu jazyka, přijímají údaje o pravopisu a spisovné výslovnosti, morfologii, syntaxi i mimolingvistických vztazích. Problematikou zaznamenávání slovní zásoby se zabývá lexikografie, jako aplikovaný úsek nauky o lexikální zásobě, předmětem této disciplíny je teorie a praxe tvorby slovníků různého typu.

Jednojazyčný slovník výkladový se zakládá na lexikálním materiálu současného jazyka, „*tj. jazyka živého, všestranně rozvinutého a užívaného v současné komunikaci (na rozdíl od slovníku historického)*, je konfrontován se současnou kolektivně ověřovanou a poučenou kompetencí a slouží jako prostředek metajazyka. ... Materiálem jednojazyčného výkladového slovníku je lexikální slovní zásoba, tj. slova, slovtvorné

*části slov a spojení slov, a to volná a ustálená včetně frazémů jako pojmenovacích jednotek v širším smyslu.*¹⁹.

Tvorba slovníku je úkolem dlouhodobým a náročným a musí jí předcházet několik zásadních metodologických a jiných pracovních zásad. V první řadě je to ujasnění cílů a typu slovníku. Z hlediska rozsahového se volí mezi velkým, malým a středním slovníkem, také je možné odlišit slovníky podle kvalitativních ukazatelů (lingvistických, sociolingvistických a sémiotických) – volí se mezi slovníky založenými na popisu lexikálního systému, slovníky zaměřenými na charakteristiku úzu a komunikační chování lexému. Dále se zvažuje, zda slovník zobrazuje homogenní současný systém, či se jedná o slovník s cílem informativním, s historickou perspektivou; jiné slovníky mohou být také zaměřeny na závaznost lexikální a sémantické normy. Podle J. Filipce (Manuál lexikografie, 1995) je perspektivním typem výkladového slovníku slovník zaměřený na výklad významu, zakládající se na sémantické analýze, na analogickém zřeteli, syntaktické struktuře a kontextovém komunikačním hledisku.

Při tvorbě slovníku se musí uplatnit také hledisko cílové skupiny uživatelů. *„Slovníky jsou většinou určeny kolektivnímu uživateli, tj. jednotlivcům různých jazykových znalostí, předpokladů a zájmů, nelingvistům i lingvistům, mluvčím téhož jazyka i cizincům. Větší jazyky diferencují podle typu uživatele i jednojazyčný výkladový slovník, měl by tedy slovník být univerzální příručkou, v níž by každý našel potřebné. Tu se kříží požadavek velkého slovníku a jeho rozsahu ... a požadavek rychlého a pohodlného nalezení žádaného.*²⁰

Vzhledem k dlouhodobosti a náročnosti práce při tvorbě slovníku je nutné stanovit kolektiv lexikografů, jednotliví osobnosti a organizaci práce. Ve volbě kolektivu zpracovatelů slovníku se projeví homogenost materiálu, jednotnost zpracování a celkový charakter slovníku. *„Osobnost lexikografa musí vyznačovat lingvistické erudice, smysl pro jazykový materiál a jeho odstíny, znalost života a reality a pracovní metoda, jejímž cílem je všestranné objektivní zhodnocení dílčích dat a jejich vztahů ... je třeba zužitkovat rozsáhlou excerpční práci charakteristikou autorů, časových vrstev,*

---

¹⁹ *Manuál lexikografie* (1995). Jinočany: Nakladatelství a vydavatelství H&H, s. 16.

²⁰ Tamtéž, s. 18.

*stylových příznaků, naznačit vztah k dosavadním slovníkům, mluvnici, odborným článkům v časopisech aj. Takový poznámkový aparát neobyčejně usnadňuje redakční práci... Zárukou úrovně slovníku a jeho jednotnosti je odpovědný vedoucí redaktor. Potřebná je jeho pedagogická práce s lexikografy a zvláště posouzení prvních elaborátů k vyvarování chyb a nejednotnosti.*²¹ Důležitost a význam autorského kolektivu a osobnosti vedoucího lexikografa se projevuje např. v charakteru Příručního slovníku jazyka českého (1935–1957), kde první dva díly jsou ještě poměrně nepropracované a následující díly se od předchozích kvalitativně liší.

1.3.2 Sběr a výběr lexikálního materiálu

Výběr lexikálního materiálu pro slovník vychází z cílového zaměření slovníku podle kritérií, které jsem naznačila v předchozí kapitole. U jednojazyčného výkladového slovníku má lexikální materiál splňovat požadavky časové, prostorové, sociální, textově stylistické aj. Je potřeba také uplatnit zřetel ke generačnímu vrstvení jazyka a dynamiku jazykového systému je nutné odstupňovat podle slov zastarávajících, zastaralých, dřívějších a na základě vývojové tendence také prognózovat nosnost neologismů.

Výběr lexikálního materiálu musí být cílený a promyšlený, nikoli živelný, nesystematicky excerpovaný, neboť výsledek by měl být vyvážený. Při výběru heslového materiálu se uplatňuje kritické posouzení nomenklatury předchozích slovníků (tak tomu bylo např. u sestavování didakticky zaměřeného SSČ – vycházelo se z posouzení heslového materiálu SSJČ), dále se podle J. Filipce (Manuál lexikografie, 1995) uplatňuje kolektivní povědomí lexikografů, výběr neperiferních jednotek a současná excerpce uplatňuje také východisko frekvenční²².

---

²¹ *Manuál lexikografie* (1995). Jinočany: Nakladatelství a vydavatelství H&H, s. 17–18.

²² Frekvenční hledisko se v současné době, oproti dobám předchozím, uplatňuje snáze díky možnostem moderní výpočetní techniky.

1.3.3 Neologizace a lexikografie 18. a 19. století

Výběr lexikálního materiálu pro překladové slovníky vydávané v 18. a 19. století nebyl příliš systematický a podléhal soudobým společenským náladám, světlou výjimku tvoří Jungmannův *Slovník česko-německý*. V následujícím textu tedy budu vycházet především z metodiky zpracování nového lexika v Jungmannově slovníku.

V historické lexikografii se často setkáváme s nevhodným neologizováním, s tendencemi obohacovat slovní zásobu umělými a navíc většinou chybně tvořenými novotvary, které i mnohdy nahrazovaly v systému jazyka fungující a stabilizované přejímky. Zvláště pro obrozenecké slovníkářství je charakteristické: „*touha každého vzdělance i mnohého polovzdělance podílet se na očistě a obnově lexikálního bohatství češtiny s sebou nesla kromě pozitivních výsledků i další vlnu nevhodného neologizování, nadbytečného historizování a slavizování češtiny.*“²³

Nejvýznamnějším slovníkem tohoto období je bezesporu *Slovník česko-německý* Josefa Jungmanna (vycházel v letech 1834–1839), a i když se jedná o slovník překladový, jistě je záhodno zmínit sběr a výběr lexikálního materiálu pro toto přelomové dílo. „*Jungmannovým cílem bylo shrnout veškerou známou slovní zásobu, tj. slova jazyka starého i nového, mluveného i psaného, slova neutrální i rozličně příznaková, apelativa i vlastní jména. V určitém rozsahu zařazoval výrazy lokálně nářeční a nevyhýbal se ani germanismům, pokud by přispívaly k expresivnímu rozrůznění jazyka nebo patřily k řemeslnické lidové terminologii apod. V případě potřeby uváděl i obrozenecké neologismy, zejména z oblasti básnického jazyka a nově vznikající české terminologie, dbal však na to, aby odpovídaly pravidlům české slovo tvorby; v tomto směru důsledně vycházel z teoretických poznatků Josefa Dobrovského. Pro obohacení slovní zásoby zařazoval do slovníku také kalky z cizích jazyků (včetně němčiny) a zejména četné výpůjčky ze slovanských jazyků, v první řadě z polštiny a ruštiny. ... Při výběru slovní zásoby pro slovník se Jungmann v podstatě opíral o zdroje lexikálního rozvoje, které vytyčil ve své Slovesnosti: a) památky staré, b) mluva národní, c) spisovatelé novější, d) nářečí jihoslovanská, e) vnitřní přirozená tvořivá schopnost češtiny, f) doslovené překlady.*“²⁴

---

²³ *Kapitoly z české jazykovědné bohemistiky* (2007). Praha: Akademia, s. 177.

²⁴ Tamtéž, s. 181.

Jungmannův systém zpracování slovníkového materiálu byl velice promyšlený a slovník má obdivuhodně ucelený charakter. Jungmann svým slovníkem usiloval o vědomou přestavbu spisovné vrstvy slovní zásoby a poskytl tak konstituujícímu se novodobému spisovnému jazyku vícevrstevnou lexikální nabídku umožňující užívat češtinu v široké stylové škále, neboť se nezaměřil jen na konzervování jazyka minulosti a té doby, ale počítal i s jeho dalším vývojem. Jungmann důvěřoval přirozenému působení úzu, a proto také uváděl více variant s předpokladem, že jazyk si sám vybere tu nejvhodnější.

1.3.4 Neologismy a lexikografie 20. století

V lexikografii 20. století se objevují jisté proměny k přístupu zaznamenávání lexikální normy jazyka – směřuje se k vydání velkého moderního výkladového slovníku češtiny, který by upustil od reflexe slovní zásoby v celé historické perspektivě a zaměřil by se na synchronní zachycení živého jazyka. Uvažuje se o postupné eliminaci proprií, omezování terminologie a celkově se směřuje k cílenému výběru reprezentativního souboru lexémů. U těchto nových přístupů k lexikografické tvorbě 20. století je nutné také připomenout, že se profilují specializovaná lexikografická odvětví: nářeční lexikografie, lexikografické zachycení slangů, terminografie, slovníky cizích slov, slovníky frazeologické, onomastické atd.

V lexikografii tohoto období je významným počinem vydání rozsáhlého *Příručního slovníku jazyka českého*, který je jistě také nejvýznamnějším a nejkomplexnějším českým slovníkem vůbec – a to jistě v oblasti synchronního popisu stavu lexikonu (diachronní pohled nejkomplexněji podává Gebauerův *Slovník staročeský* ze začátku 20. století). PSJČ je vědecký deskriptivní slovník zaměřený především na upevnění slovní zásoby spisovné. Původní návrh zamýšleného slovníku počítal s dílem, které by shrnulo slovní zásobu všech dob, nakonec se tvůrci přiklonili k pojetí synchronnímu, založenému na excerpci materiálu zhruba od r. 1880 a se začleněním lexikálního materiálu z děl klasické literatury. „*PSJČ se opíral o rozsáhlou a promyšlenou excerpce (vybraní excerptoři postupovali podle sepsaných detailních návodů a výsledky jejich úsilí ještě kontrolovali odborní pracovníci; práce na heslech začala v okamžiku shromáždění 5 milionů excerpt, během tvorby slovníku byla excerpta*

téměř zdvojnásobena) a přinejmenším od 2. dílu také o promyšlenou teorii (především o koncepci A. Ziskala).²⁵

Sběr jazykových dat pro PSJČ probíhal na základě promyšlených excerpčních pravidel (z r. 1911, 1917). Lístkové výpisky byly pořizovány zejména z umělecké literatury, z literatury odborné a výběrově byly excerpovány noviny, časopisy a překladová literatura. Jako dolní hranice pro excerpce byl stanoven r. 1770, díky čemuž se podařilo zdokumentovat též češtinu z obrozeneckého období. Naskenovaná podoba lístkového lexikálního archivu je přístupná na webových stránkách <http://www.lexiko.ujc.cas.cz>, kde je také podrobný popis metody práce excerpторů a lexikografů zpracovávajících PSJČ. Tento lístkový materiál se pak postupně rozrůstal pro potřeby přípravy dalších slovníků a vzhledem k jejich zaměření se proměňovala také podoba excerpce.

Jen okrajově bych chtěla uvést některé zásady excerpce podle *koncepce dobrého autora*²⁶, již užívaly excerptori PSJČ při zpracování lexikálního materiálu z umělecké literatury: „Pro každý rok bylo vybráno 10–15 knih různého obsahu. Další roky se prováděla excerpce již jen podle jednotlivých autorů. Aby se zabránilo přílišnému narůstání materiálu, pracovali excerptori s tzv. sítí (u excerpce podle let). To byly abecední slovníky výrazů jednotlivých autorů (také s vysvětlením významů), které nebylo již třeba vypisovat. Např. spisy z let 1829–1854 se konfrontovaly se slovníkem Václava K. Klicpery, pro léta 1855–1878 byl tzv. sítím slovník výrazů obsažených v knize *Babička* Boženy Němcové (první vydání 1855). Tato kniha, podobně jako např. *Lešetínský kovář Svatopluka Čecha* či *Máj Karla H. Máchy*, byla excerpována totálně, to znamená, že se postupně vypisovala všechna slova v ní obsažená ve všech jejich významech. Další knihy, např. od Karla J. Erbena, *Vítězslava Háška*, *Jana Nerudy*, *Karla V. Raise* a jiných, byly excerpovány tak, že každé slovo v nich obsažené se vypsalo v každém významu pouze jednou, tj. úplná excerpce. Kromě toho se praktikovala také částečná excerpce, při níž byla pominuta běžná slovní zásoba, a vypisovala se slova, významy a vazby řidčeji se vyskytující. A odtud není daleko k tzv. paběrkování, kdy se vybíraly a vypisovaly pouze jazykové zvláštnosti. Součástí

---

²⁵ *Kapitoly z české jazykovědné bohemistiky* (2007). Praha: Akademia, s. 189.

²⁶ Tuto koncepci stanovil Václav Ertl ve studii *Časové úvahy o naší mateřštině* (1929).

lístkového archivu jsou i tzv. zrcadla – záznamy excerpovaných materiálů. Excerptní práci zajišťovali zejména externí spolupracovníci Kanceláře, kterými byli středoškolští učitelé, vysokoškolští studenti, ale i přední odborníci jednotlivých oborů, lingvisté (B. Havránek). Excerptoři si v Kanceláři vyzvedávali prázdné excerptní kartičky a odevzdávali je vyplněné. Jen pro zajímavost, za vyplněnou excerptní kartičku dostávali excerptoři 3–5 haléřů.“²⁷

Excerptce tedy probíhala velice systematicky a podle pevně stanovených pravidel. Na základě lexikální kartotéky, která byla shromažďována v Kanceláři, později Ústav pro jazyk český, vznikl PSJČ, a čerpala z ní další lexikografická a lexikologická díla.

V současné době se lexikální archiv neustále rozrůstá, i když excerptce postupem času proměňovala své zásady, a archiv také získal elektronickou podobu. Databáze posloužila jako materiálová základna také pro SSJČ, SSČ a slovníky neologismů (SN1, SN2) „V 90. letech 20. stol. probíhal též přechod na elektronické databázové zpracovávání excerpovaných dat. K založení první vrstvy excerpt v nové elektronické databázi došlo v listopadu 1991. ... Nová etapa excerptních prací začala vytvářením elektronického neologického archivu ... Tato poslední vrstva společně s částí materiálu z elektronické excerptní databáze posloužila jako základ při tvorbě slovníku neologismů *Nová slova v češtině. Slovník neologismů (1998). Neologická databáze byla postupně doplňována novými daty v průběhu následných grantových projektů (Systémotvorné procesy neologismů v současné češtině, 1998–2000, Internacionalizmy v nové slovní zásobě češtiny, 2001–2003). Excerptována byla literatura ze všech funkčních stylů, řídce beletrie a literatura překladová. Nově se začaly brát v úvahu sociolingvistické aspekty, např. věková diferenciací (texty pro mládež), zájmy, aktuální témata, která s sebou přinášela tato doba (ekologie, životní styl apod.), územní hledisko (příležitostně se sledoval i regionální tisk). První část elektronického neologického archivu s pracovním názvem Archiv 1 obsahuje cca 202 000 elektronicky uložených excerpt.*“²⁸

---

²⁷ *Lístkový lexikální archiv (2005) [online]. Cit.2011-4-5.*

<http://www.lexiko.ujc.cas.cz/index.php?page=10>

²⁸ *Lístkový lexikální archiv (2005) [online]. Cit.2011-4-5.*

<http://www.lexiko.ujc.cas.cz/index.php?page=10>

Pokud se podíváme na metodologický přístup při sběru materiálu pro PSJČ, je patrné, že byl velice vyvážený, systematický, což se také projevilo v celkově vyváženém charakteru PSJČ. Metodologie excerpcce od 90. let 20. století je znatelně mnohem živelnější, již není tak cílená a svazována přesnými metodologickými postupy. Tento živelný přístup je pravděpodobně možné zvolit vzhledem k elektronickému zpracování lexikálního materiálu, který umožňuje v nepřehledné změti lexika vyhledávat přesně určené skupiny typů pojmenování.

1.3.5 Současné zpracování neologického lexikálního materiálu

V předchozích kapitolách představuji teoretická východiska zpracování výkladových slovníků a metodologii sběru materiálu, mým zájmem je ovšem představit, jak se zachází s lexikem novým, neologickým. Ukázalo se, že v 18. a 19. století k neologizaci přispívali sami tvůrci slovníků, Jungmann s novými pojmenováními zacházel velice opatrně, neurčoval, která z nových pojmenování zařadí do slovníku, ale spíše uváděl více variant. PSJČ se novým pojmenováním spíše vyhýbal, neboť zřetel k vžitosti a ustálenosti slov byl velice důležitý. Selektivnímu zaznamenání neologické slovní zásoby se česká lexikografie věnuje až od 90. let 20. století.

V českém prostředí se setkáme se dvěma typy slovníků neologismů, rozsahem menší slovník Z. Sochové a B. Poštolkové *Co v slovnících nenajdete. Novinky v současné slovní zásobě* (1994) a slovníky neologismů zpracované kolektivem pracovníků lexikografického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR vedeným O. Martincovou *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů* (1998) a *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2* (2004).

První uvedený slovník zahrnuje nová pojmenování podle rysu novosti, ale také běžné ustálené jednotky, které nebyly zaznamenány v dosud vyšlých slovnících. Představuje proměnu slovní zásoby po listopadu 1989 „*Jde o slovník živého úzu (jde o příručku živého úzu, doplněk k SSČ a SSJČ, zachycuje to, co se v mluví a píše v běžné dorozumívací praxi nebo co alespoň vešlo do povědomí uživatelů zajímajících se intenzivně o dění kolem sebe), čerpá tedy z běžné dorozumívací praxe psané i mluvené, je určen pro učitele, žáky středních a vysokých škol, pro pracovníky redakcí tisku, rozhlasu a televize a nakladatelské redaktory, pro překladatele, především z češtiny do jiných jazyků, ale i naopak, pro cizí čtenáře české literatury, pro veřejné činitele a pro*

---

*celou širokou veřejnost, která má o češtinu zájem a chce ji vědomě kultivovat.*²⁹ V úvodní stati autorky uvádějí také metodiku sbírání lexikálního materiálu, jež probíhalo cílenou excerpcí masmediální publicistiky mluvené i psané a vybraných děl současné prózy a esejistiky. Akcent na excerpce publicistiky autorky obhajují tím, že tato oblast jako první reflektuje převratné změny ve společnosti a je tak *motorem* vývojové dynamiky slovní zásoby. Základním kritériem pro zařazení slova do slovníku je pro autorky četnost výskytu a míra vžitosti.

Slovníky neologismů, které vznikly pod vedením O. Martinové, referují o relevantních trendech dynamiky slovní zásoby, nejedná se o slovníky normativní, nýbrž pouze registrující a popisující.

Materiálová základna je pojímána vzhledem k soudobému postavení publicistiky, materiál se čerpal zejména z novin a časopisů (především z let 1996–2002), částečně také z mluvených projevů zaznamenaných z televizního a rozhlasového vysílání. *„Při stanovení novinových a časopisových zdrojů se brala v úvahu taková sociolingvistická fakta jako jsou sledovanost novin a tematické zaměření na jednotlivé oblasti společenského života. Při výběru časopisů se vycházelo ze širších zájmových oblastí. Do excerpce vybraných titulů byly zařazeny také informační materiály: letáky, prospekty, inzertní noviny apod. Prováděla se excerpce titulů beletrie včetně překladové. Pro vybrané obory (výpočetní technika, ekonomie aj.) se excerovala také populárně-odborná literatura a učební texty. Velké množství materiálu bylo pořízeno prostřednictvím Internetu a rovněž díky vstřícnosti společnosti NEWTON Onformation Technology, s. r. o., která umožnila přístup do svých databází textů, zejména do elektronického archivu NEWTON ON-LINE.*³⁰

Při zpracování nové slovní zásoby se tedy excerpce spíše odklání od beletrie, odborné literatury a přistupuje k produkci masmediální, publicistické a nově se čerpá materiál také z Internetu. Vzhledem k cílům neologických slovníků – tj. informovat o

---

²⁹ SOCHOVÁ, Z., POŠTOLKOVÁ, B. (1994): *Co v slovnících nenajdete*. Praha: Portál, s. 5.

³⁰ MARTINOVÁ, O. a kol. (2004): *Nová slova v češtině. Slovník neologismů 2*. Praha: Academia, s. 15–16.

nové slovní zásobě, napomáhat stabilizaci soudobého lexika v období mezi vydáním velkého výkladového slovníku – je tento způsob zaznamenávání lexika jistě na místě.

Podle informací na webu oddělení současné lexikologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český AV ČR se v excerpční činnosti stále pokračuje s cílem vybudovat integrovaný databázový systém, kde budou elektronicky zpřístupněny lexikální sbírky a slovníky, které vznikají v ÚJČ.

1.4 Shrnutí

V teoretické části jsem představila základní terminologická vymezení neologismů, popsala jsem principy jejich klasifikace a pokusila jsem se ujasnit odlišnost termínů neologismus, okazionalismus, potenciální slovo. Tato část práce má přínos především pro mé teoretické ukotvení stanovené terminologie a pro následnou snazší orientaci v užívání termínů.

Kritickou rešerší odborné literatury jsem představila mé dosavadní teoretické studium textů k tomuto tématu, jemuž se věnuji již od doby, kdy jsem zpracovávala text bakalářské práce.

Poslední kapitola teoretické části pojednala o různých metodologických přístupech k novému lexikálnímu materiálu. Může se zdát, že tato kapitola do mé práce úplně nepatří, ale ve skutečnosti mě tento konfrontační pohled velice zajímá, neboť rozšiřuje mé obzory, co se týče metodologie práce. Seznámením se s postupy lexikografů 18. a 19. století jsem si uvědomila, jaké úsilí a kolik práce dalo shromáždění lexikálního materiálu a tím více si cením možností výpočetní techniky a Internetu, jejichž prostřednictvím lze dnes materiál shromažďovat mnohem snadněji. Tím víc se nabízí otázka, jak je možné, že při současné technice, množství online lexikálních databází, jazykových korpusech apod. stále nevznikl velký elektronický slovník, který by byl neustále doplňován a obnovován a který by mohla užívat nejširší veřejnost z pohodlí svého domova prostřednictvím Internetu.

2. ANALÝZA LEXIKÁLNÍHO MATERIÁLU

V následující kapitole představím nový lexikální materiál vycházející z excerpce publicistiky. Představované lexikum rozdělují do tří velkých skupin, dvě skupiny jsou vyděleny podle sémantické blízkosti (bez ohledu na slootovornou utvářenost), třetí skupinu tvoří pojmenování vzniklá kompozicí (bez ohledu na sémantickou blízkost). První skupinu představují depropriální pojmenování motivovaná vlastními jmény domácích politiků, druhou skupinu tvoří pojmenování motivovaná názvy politických stran, ve třetím souboru jsou slootovorné a sémantické analýze podrobena nová kompozita.

Každá z těchto skupin je prezentována jinak, neboť chci vždy demonstrovat odlišné jevy. U depropriálních pojmenování motivovaných jmény politiků se zaměřuji na celkové vyznění všech výrazů tvořících slootovorné hnízdo motivované jménem politika, v takovém případě neuvádím textový kontext ani zdroj, ve kterém jsem dané heslo zaznamenala, ale uvádím jen výčet hesel jako slootovorné paradigma s naznačenými fundamentálními vztahy.

U skupiny pojmenování podle názvu (zkratky) politické strany představuji slootovorná hnízda a vztahy fundace mezi deriváty, zároveň uvádím pojmenování v příkladech z tisku, abych prezentovala také jejich stránku významovou.

Pojmenování kompozitní jsou uváděna v širších textových kontextech, čímž chci upozornit zvláště na významové odstíny a různorodost užití představovaných komponentů a sufixoidních lexémů.

2.1 Problematika motivačních a fundamentálních vztahů

V publicistice se vlastní jména politiků často uplatňují jako motivanty pro vznik nových pojmenování a mnohdy motivují vznik početných slootovorných hnízd. Na základě vzniklých slootovorných hnízd lze určovat, které slootovorné postupy se v depropriálním novotvoření uplatňují jako produktivní, které se uplatňují okrajově, a z utvořeného slootovorného hnízda lze také vyvozovat informace sociolingvistického charakteru, např. u kterých jmen politiků se užívá expresivních slootovorných typů, zda jsou pojmenování prefigována jen negativními předponami apod. Tyto sociolingvistické

aspekty pak mohou naznačovat mimojazykové faktory, jako je politikův vliv nebo jeho veřejná oblíbenost, a celkově tak lze rekonstruovat prezentovaný mediální obraz politika.

Vznikající depropriální pojmenování lze přiřazovat k onomaziologicky a slovotvorně vymezeným skupinám, jejichž pozice bývají nezřídka shodně naplňovány ve slovotvorných hnízdech různých motivantů. Jméno politika bývá většinou motivantem pro pojmenování příslušníků k politickému uskupení (*kalouskovec*, *špidlovec*, *švejnarovec*) a tato pojmenování pak mohou být fundujícím výrazem pro další nová pojmenování, např. pro vztahová adjektiva (*kalouskovský*, *špidlovský*, *švejnarovský*), adjektiva jsou pak fundujícím výrazem pro vznik charakterizačních adverbii (*kalouskovsky*, *špidlovsky*, *švejnarovsky*) atd. Směr tohoto základního slovotvorného vztahu fundace (podmíněnost jednoho slova druhým) není vždy jednoznačný, ale lze přibližně určit, že slovo formálně i sémanticky jednodušší (fundující) zakládá slovo sémanticky i formálně složitější (fundované), pro stanovení směru fundace má význam i frekvence slov a jejich slohové zařazení (přirozenější je vysvětlovat slovo méně frekventované frekventovanějším, např. adverbium *švejnarovsky* adjektivem (*švejnarovský*). Na vztahu fundace jsou pak vybudovány různosměrné svazky spínající jedno slovo centrální (fundující) s vícečlennou množinou slov fundovaných – tento svazek pak označujeme jako tzv. slovotvorná hnízda (paradigmata), která, jak uvádí Mluvnice češtiny (1986, s. 206–211), spojují všechna slova synchronně odvozená z téhož základu (synchronní obdoba genetické čeledi).

Se slovotvorným vztahem fundace je těsně spjat vztah motivovanosti, ze synchronního hlediska mohou být tyto dva vztahy chápány jako různé aspekty téhož vztahu. Vztah motivovanosti je mezi slovy tehdy, pokud pojmenování motivované (*švejnarovec*) je objasňováno pomocí výrazu motivujícího (*Jan Švejnár*) – pojem motivace je vhodnější užívat pro objasnění sémantické struktury pojmu, pojmem fundace se obvykle omezuje na objasnění vztahu formálního.

V následujících kapitolách představím lexikální materiál nových pojmenování uspořádaný do slovotvorných hnízd. Jako motivující výraz (centrální slovo) vždy figuruje vlastní jméno politika, další fundační vztahy naznačují podle kritéria frekvence a slohového zařazení. Některé fundační vztahy není snadné přesně určit, fundace může mít několikery směr (např. jako fundující výraz pro adverbium *antihavlovsky* můžeme vnímat adjektivum *antihavlovský*, ale také adverbium *havlovsky*), zda bude upřednostněn jeden ze vztahů, záleží na různých činitelích souvisejících se situací

projevu a také na individuálním jazykovém povědomí posluchače nebo mluvčího. Fundační vztahy, které uvádím v následujícím textu, tedy nemusí být jednoznačné a lze je v mnohých případech vnímat různě. U konkrétních případů tuto variabilitu fundačních vztahů uvádím.

2.2 Slovtvorná hnízda motivovaná vlastními jmény politiků

Základním motivantem uvedených depropriálních pojmenování je vždy jméno politika a na jeho základě se odvozují další nová pojmenování, a vytváří se tak početná slovtvorná hnízda. Poměr pojmenování ve slovtvorném hnízdě je závislý na mimojazykových faktorech, především na tom, po jak dlouhou dobu se uplatňuje politikův vliv a s jakými kauzami se pojí jeho veřejné působení.

U depropriálních slovtvorných hnízd jsou zpravidla zastoupena pojmenování označující sympatizanty s daným politikem (tj. pojmenování podle příslušnosti ke skupině lidí), vztahová adjektiva, charakterizační adverbia, méně se vyskytují slovesa označující způsob chování. Další pojmenování se pak vyskytují v závislosti na osobě politika a jeho mediálním obrazu.

Liší se také užití slovtvorných formantů pro pojmenování stejné onomaziologické kategorie, což může souviset s délkou a hláskovou utvářeností příjmení politika, ale také s konkrétním typem formantu, tedy zda je daný slovtvorný prostředek expresivní, produktivní apod. Například pro pojmenování příslušníků k politické straně nebo k politickému představiteli se užívají sufixy **-ovec**, **-ista**, **-oid**, **-ák** (*čunkovec*, *havlista*, *zemanoid*, *paroubák*). Volbou určitého slovtvorného prostředku pak publicisté přispívají k vytvoření celkového mediálního obrazu daného politika, neboť daná pojmenování mohou naznačovat averzi, sympatie nebo zesměšnění (srovnejte *paroubkovec* – *paroubák*, *zemanista* – *zemanoid*).

Depropriální pojmenování, zvláště pojmenování příslušníků, vztahová adjektiva a charakterizační adverbia, bývají často prefigována. Užití prefixy nebývají expresivní, užívá se prefixů domácího i internacionálního původu (**pro-**, **anti-**, **proti-**, **ne-**, **před-**, **po-**, **post-**).

Ve slovtvorných hnízdech se dále shodně vyskytují také odvozená pojmenování označující vlastnosti, činy (*paroubkovština*, *topolánkovština*, *klausovina*), opakovaně se setkáme také s pojmenováními označujícími názvy poplatků (*čunkovné*, *paroubkovné*).

Další onomaziologicky a slovtvorně vymezené kategorie pojmenování se shodují méně.

Vymezené skupiny pojmenování se v rámci různých slovtvorných hnízd vyskytují jako depropriální deriváty, některé shodné jevy lze omezeně pozorovat také v oblasti depropriálních kompozit. Vzhledem k malému množství stejných kompozičních prostředků u různých motivantů se při rekonstrukci slovtvorných hnízd zaměřuji na deriváty, případná kompozita uvádím jen ve výčtu³¹.

2.2.1 Nová pojmenování motivovaná jménem Jiřího Čunka³²

V mém depropriálním materiálu tvoří jedno z nejpočetnějších slovtvorných hnízd pojmenování motivovaná jménem politika Jiřího Čunka. Toto hnízdo zahrnuje celou škálu pojmenování, která lze zařadit k onomaziologicky a slovtvorně vymezeným skupinám, ale také pojmenování okazionální, která reflektují konkrétní politicko-spoločenské eskapády tohoto kontroverzního politika. Jeho jméno bylo skloňováno médií především v letech 2007–2009, kdy působil jako člen vlády.

Slovtvorné hnízdo zahrnuje pojmenování příznivců (*být čestný muž a čunkovec*, zpravidla užito v plurálu *vítězství čunkovců*), odpůrců (*antičunkovci*, *protičunkovci*), časté je také vytváření vztahových adjektiv, která jsou čteně prefigována (*pročunkovští poslanci*, *část protičunkovských poslanců*, *antičunkovská píseň*, *nečunkovští lidovci*), prefixace se uplatňuje také u vytváření charakterizačních adverbíí (*antičunkovsky naladěn*, *působit jednoznačně protičunkovsky*), obvyklou součástí slovtvorného hnízda je také druhý typ charakterizačního adverbia (*uvažovat po čunkovsku*). U jiných jmen politiků nebývá zpravidla realizována pozice depropriálního slovesa, u motivantu Jiří Čunek se setkáme hned s několika slovesy (*nečunkovat a nevytáčet se*, *vyčunkovat se*, *načunkovat si*, *začunkovat se ve svých pozicích*, *odčunkovat vládu*, *načunkovat ke dvoum mega*).

---

³¹ Kompozitním pojmenováním se blíže věnuje kapitola Složená pojmenování.

³² V této podkapitole vycházím z textu, který byl zpracován pro časopis *Naše řeč*: DĚNGEOVÁ, Z. (2011): Nová pojmenování motivovaná příjmením Jiřího Čunka. In: *Naše řeč* (v tisku).

Další realizované členy slovotvorného hnízda vycházejí z konkrétních kauz a eskapád, které provázejí Čunkovu politickou působnost. Pro souhrnné označení Čunkových afér se užívá pojmenování *čunkiáda*, *čunekgate*; pro posměšné označení pomyslného území, na němž se uplatňuje Čunkova politika, se užívá pojmů *čunkistán*, *čunkmenistán*, *čunkoland*; pro označení přeměny strany publicisté užívají pojmenování *čunkizace*; rétoriku vedenou ve stylu politiky J. Čunka označuje pojem *čunkovština*. Objevilo se také nové pojmenování v souvislosti s Čunkovým pobíráním sociálních dávek: *čunkovné*.

Ve spojení s kauzou vystěhování romských rodin z pavlačových domů na Vsetínsku vzniklo také několik nových pojmenování; označují obytné buňky, do nichž se tyto rodiny měly vystěhovat (*čunkobox – obytný kontejner*, *místní proti čunkobuňkám protestovali*, *vystěhování do čuntejnerů*, *přemístit neplatiče do čunkodomů*). Další nová pojmenování motivovaná jménem Jiřího Čunka jsou užita většinou jen pro jeden konkrétní text a jsou mnohdy dost kuriózní a mimo textový kontext nebývají srozumitelná, např.:

čunkačinka (pojmenování vzniklo analogicky podle expresivního výrazu čuňáčinka a označuje internetový kanál na serveru YouTube, prostřednictvím něhož J. Čunek reaguje na určité mediální kauzy)

čunkofleky (toto kompozitum označuje nedůvěryhodné výroky J. Čunka, resp. *to, co navařil* během své politické působnosti)

čunkologie (pojmenování posměšně označuje vědeckou nauku o kauzách a veřejném počínání J. Čunka)

čutopie (toto pojmenování má označovat utopickou představu situace, ve které by se J. Čunek vyznal ze všech svých vin)

prečunkce (užívá se jako tzv. *prečunkce nevin* a toto pojmenování označuje situaci dlouhotrvajících a stále nedořešených soudních sporů s J. Čunkem)

Slovotvorné hnízdo odvozené od jména J. Čunka je velmi početné a je vysoce pravděpodobné, že se mi během excerptce nepodařilo zachytit všechna vytvořená pojmenování. Celek pojmenování tvořících slovotvorné hnízdo může recipientovi podat několik zajímavých informací – vzhledem k množství lexémů lze předpokládat, že působnost a vliv politika měl poměrně dlouhé trvání; lze pozorovat, že daný politik měl své sympatizanty i odpůrce; slovesná pojmenování naznačují expresivitu daných pojmenování; podle vytvořených složených (a analogií vytvořených) pojmenování lze rekonstruovat množství a charakter eskapád daného politika.

2.2.2 Nová pojmenování motivovaná jménem Václava Havla

Kontrastním politikem vůči Jiřímu Čunkovi by mohl být Václav Havel, neboť je považován za politika veskrze oblíbeného. Havlův politický vliv sahá už do období před rokem 1989, je symbolem přerodu z totality do demokracie a s jeho působením nejsou spojeny téměř žádné mediální aféry. Václav Havel byl představitelem tzv. nepolitické politiky, je také dramatikem a spisovatelem a díky své umělecké činnosti má sympatizanty v intelektuálních sférách společnosti.

Pojmenování motivovaná jménem V. Havla uvádí slovníky neologismů (SN1, SN2), které zaznamenávají celkem třináct samostatných hesel (*antihavlovsky, antihavlovský, havlokracie, havlolog, havlomanie, havlovka, havlovsky, havlovský, po havlovsku, posthavlovský, prohavlovský, protihavlovsky, protihavlovský*), můj excerpovaný materiál rozšiřuje toto hnízdo o dalších osmnáct pojmenování (*antihavel, antihavlovec, antihavlovství, havliáda, havlismus, havlista, Havlistán, havlistický, havlisticky, havlizace, havlofil, havlovec, havlovština, prohavlovec, protihavlovec, protihavlovství, zhavlovatění, nehavlovský*).

Stejně jako u předchozího slovtvorného hnízda lze postupovat od slovtvorně a onomaziologicky vymezených skupin pojmenování až k pojmenováním ojedinělým, okazionálním, která ovšem nejsou tak kreativní a humorná jako např. *prečunkce, čutopie* aj.

Pro označení Havlových příznivců se uplatňují pojmenování *havlovec, havlista, havlofil, prohavlovec*, pro odpůrce se užívá *antihavel, antihavlovec, protihavlovec*. Setkáme se také se vztahovými adjektivy, která jsou často prefigovaná (*antihavlovské myšlenky, posthavlovské elity, prohavlovská kampaň, protihavlovský arzenál, alternativní nehavlovské tradice*) a vyskytují se také oba typy charakterizačních adverbii (*po havlovsku, havlovsky, antihavlovsky*). Setkáme se také se slovesnými pojmenováními (*na Hradě se začíná havlovatět, Klaus nám zhavlovatěl*) a deverbativním substantivem (*zhavlovatění strany*).

Další pojmenování motivovaná jménem V. Havla se vyskytují méně často a většinou se váží na jeden konkrétní text. Pro rétoriku politiky vedené charakteristickým

způsobem pro V. Havla se užívá pojmenování *havlovština*, přeměnu politiky naznačuje pojmenování *havlizace*. Dále se setkáme s výrazy, které jsou spoluutvářeny internacionálními sufixoidy (*destruktivní havlokracie*, *pravdoláskovský havlismus*, *protiruský havlismus*). SN2 uvádí také kompozita *havlomanie* („expr. *nadměrná obliba V. Havla*“), *havlolog* („*kdo se zabývá osobností a dílem V. Havla*“).

Uvedené slovotvorné hnízdo motivované jménem V. Havla je velice početné a zahrnuje pojmenování zaznamenaná ve slovnících neologismů (SN1, SN2) i slova zachycená excerpci. Při excerpci jsem se setkala také s pojmenováními, která předpokládají pro svůj vznik fundující výraz, který se mi ovšem excerpci nepodařilo zachytit. Tyto nerealizované (nezachycené) pozice nahrazuji potenciálním výrazem, což naznačuji přeškrtnutím (*havlovství* → *antihavlovství*)³³.

Podle množství pojmenování lze usuzovat, že veřejné působení politika bylo dlouhé; substantivní, adjektivní a adverbialní pojmenování naznačují sympatizanty i odpůrce (upozorňuji zvláště na přechýlené pojmenování podle příslušnosti *havlovka*, neboť toto pojmenování se vyskytuje jen v tomto slovotvorném hnízdě a ve slovotvorném hnízdě motivanta K. Schwanzerberga); slovesná pojmenování nevyznívají nijak negativně. Uvedená kompozitní pojmenování naznačují veskrze sympatie (i když v textovém kontextu mohou vyjadřovat také ironii) a neevokují žádné extrémní eskapády a kauzy daného politika.

Slovotvorné hnízdo pojmenování motivovaných jménem V. Havla při srovnání se slovotvorným hnízdem pojmenování motivovaných jménem J. Čunka vytváří poměrně pozitivní mediální obraz tohoto politika.

---

³³ V některých případech se nemusí jednat o absenci fundujícího výrazu, ale o tvoření slov podle totožných existujících modelů (např. podle *antiklausovsky* – *antihavlovsky*).

2.2.3 Nová pojmenování motivovaná jménem Jiřího Paroubka

Slovotvorné hnízdo pojmenování motivovaných příjmením Jiřího Paroubka je velice rozsáhlé a rozvětvené. Jak jsem zmiňovala již výše, tak i zde se objevuje problém nevyjasněné fundace – u prefigovaných adverbíí je možná fundace adverbiem nebo prefigovaným adjektivem, u prefigovaného deverbativního substantiva je možná

fundace potenciálním deverbativním substantivem nebo prefigovaným slovesem (tuto dvojí možnost fundace jsem se pokusila v diagramu naznačit).

Celkové vyznění uvedených lexémů reflektují spíše jako negativní, u prefigovaných vztahových adjektiv a charakterizačních adverbíí se vyskytují jen negativní prefixy; pro pojmenování podle příslušnosti je užít také silně expresivní sufix **-ák**. Uvedené slovotvorné hnízdo podle mého představuje poměrně dost negativní mediální obraz J. Paroubka.

U následujících slovotvorných hnízd už neuvádím sémantiku slovotvorných skupin, ani části textových kontextů, představuji jen přehled slovotvorných hnízd s krátkým komentářem vyjadřujícím se k mediálnímu obrazu daných politiků.

2.2.4 Nová pojmenování motivovaná jménem Mirka Topolánka

Slovotvorné hnízdo pojmenování motivovaných jménem Mirka Topolánka není příliš rozsáhlé, je realizováno viditelně méně pozic než u předchozích motivantů. Také zde se vyskytují jen negativní prefixy, ale dále nejsou užity žádné příliš expresivní slovotvorné prostředky. Mediální obraz, který spoluvytváří i lexikální slovotvorné hnízdo, bych hodnotila jako spíše negativní.

2.2.5 Nová pojmenování motivovaná jménem Davida Ratha

Slovotvorné hnízdo, které tvoří pojmenování motivovaná jménem Davida Ratha, není příliš rozsáhlé kvantitativně, ale je zajímavé z hlediska kvalitativního. Některá pojmenování jsou vytvořena analogickou strukturou podle již existujících pojmenování a to na základě formální podobnosti (*rakovina* → *rathovina*, *deratizovat* → *derathizovat*, *deratizace* → *derathizace*). Tato pojmenování jsou silně expresivní, neboť

mají evokovat nejen formální podobnost slov, ale evokují také konotativní významy pojící se se slovy, podle nichž jsou utvářena. Vzhledem k těmto expresivním okazionalismům lze říct, že mediální obraz tohoto politika je negativní.

2.2.6 Nová pojmenování motivovaná jménem Karla Schwarzenberga

Během excerpce se mi podařilo zaznamenat jen jedno pojmenování, které je motivováno jménem K. Schwarzenberga. Toto pojmenování navíc předpokládá zde nerealizovanou (nebo jen nezachycenou) pozici pojmenování podle příslušnosti ke skupině lidí, na základě něž by bylo přechýleno. Pojmenování označuje sympatizantku s politikou vedenou K. Schwarzenbergem. Tento typ pojmenování jsem zachytila jen dvakrát – poprvé jej uvádím v rámci slovtvorného hnízda motivanta V. Havla a podruhé zde.

Absence dalších pojmenování odvozených od jména K. Schwarzenberga může souviset jednak s, pro český jazyk, složitou hláskovou stavbou příjmení a pravděpodobně také s pozicí, kterou na politické scéně představuje. K. Schwarzenberg je vnímán jako charizmatičtější, důvěryhodný politik, jehož veřejnou působnost neprovází žádné mediální aféry.

Pro představení variability slovtvorných prostředků, které se uplatňují při depropriálním novotvoření, jsem vybrala uvedená slovtvorná hnízda, protože jsem vyhodnotila, že nejlépe reprezentují můj lexikální materiál. Početné slovtvorné hnízdo vytváří také pojmenování motivovaná např. jménem Václava Klause, ale co se týče slovtvorných typů a fundamentálních vztahů, neliší se od slovtvorných hnízd zde uvedených. Vybrala jsem tedy jen ta hnízda, která mohou signalizovat nějaké odlišnosti kvalitativní nebo kvantitativní.

2.3 Slovtvorná hnízda motivovaná názvy politických stran

Jako motivanty rozsáhlých slovtvorných hnízd se v politické publicistice neuplatňují jen jména politických představitelů, ale také vlastní názvy politických stran. Tento jev reflektuji po volbách do poslanecké sněmovny ČR v roce 2010, jichž se účastnily také dvě nově vzniklé politické strany Věci veřejné a TOP 09. Právě názvy těchto dvou politických stran se staly motivanty pro vznik četných nových pojmenování³⁴. Vzniklá nová pojmenování často zastupují vlastní název politické strany, proto u uvedeného materiálu můžeme pozorovat proměnlivé užívání velkých a malých počátečních písmen.

Tento jev, kdy název (zkratka) politické strany představuje motivující výraz pro nová pojmenování, není neobvyklý a lze se s těmito slovy setkat také ve slovnících. Např. od zkratky názvu Občanské demokratické strany ODS jsou odvozena následující pojmenování, která uvádějí slovníky neologizmů (SN1, SN2): *odéesácký, odéesačka, odéesák, odéesí, odéeska, odéeskový*.

2.3.1 TOP 09

Politická strana TOP 09 je zkratkou složenou z počátečních písmen slov Tradice, Odpovědnost, Prosperita a číslovka 09 označuje rok, kdy byla strana založena. Místo oficiální zkratky názvu strany se v publicistice setkáme také s pojmem: *topnuladevítka* a *topka* (*Průzkum také ukázal, že „topnuladevítka“ má naději dostat se na podzim do Poslanecké sněmovny. MfD, 9. 7. 2009; Ani není podstatné, zda vznikly na objednávku ČSSD, Paroubka, Dimuna, ODS, Béma, Topnuladevítky, Ringa Čecha, Zubové či nějakých borců z oblasti velkopřemyslové. Týden, 3. 8. 2009; Protože však centrální vedení TOP 09 svým pobočkám zakázalo vstupovat do koalic, které podporují komunisté, hradecká topka nakonec z koalice vycouvala a vrátila se k jednáním s ODS. MfD, 29. 12. 2010; Tandem zafungoval nad očekávání, topka se nejen dostala do*

---

³⁴ Od názvů jiných politických stran také vznikají různým způsobem nová pojmenování (např. ČSSD → socdemák; KDU-ČSL → lidovec), ale nikoli v takové míře jako u těchto dvou nových politických stran.

sněmovny, ale začala s ODS soupeřit o pozici lídra na pravici. Lidové noviny, 27. 12. 2010).

Pro označení členů politické strany TOP 09 se užívá několik typů pojmenování a jejich slovtvorná struktura není úplně obvyklá. Typické pro označení příslušníků ke skupině lidí je užití sufixů **-ák**, **-ář**, **-ista**, přičemž se odvozuje od zkratky TOP (v případě odvození pomocí sufixu **-ář** se jako fundující výraz užívá pojem *topka*). Méně obvyklé je odvození sufixem **-ik**, **-ík**. Sufix **-ik** bývá uváděn jako produktivní typ odvození vyjadřující příslušnost ke skupině lidí, ale sufix **-ik** se jako odvozovací typ pro označení podle příslušnosti příliš často nevyskytuje, užívá se pro odvozování ze jmen cizích (např. *akademik*, *platonik*).

topák: *Sociální demokrat Jiří Paroubek láskyplně okusoval opečené buřty od své blond'até manželky Petry, lidový bard Petr Bendl z ODS se ženou tklivě pěl písničkám táborových ohňů, komunistka Zuzka Rujbrová rybařila, lidovkyně Michaela Šojdrová vyvářela; předvádění své lásky před kamerou OE nikoli však účasti v dokumentu OE se vyhnuli jen zelený Ondřej Liška a „topák“ Karel Schwarzenberg. Týden, 18. 1. 2010; Platí třeba Severovo nekompromisní exlidovecké protidrogové horlení, nebo je jako topák tolerantnější? Lidové noviny, 28. 11. 2009*

topkař: *Topkař a bývalý ředitel Dobešova úřadu Vitula podal trestní oznámení na neznámého pachatele kvůli sledování e-mailů na ministerstvu. MfD, 7. 4. 2011; Hlavní „topkař“ v Pardubickém kraji, zvolený před čtyřmi lety za lidovce, Pavel Severa neodolal kroužkovacímu tlaku a v poslaneckých lavicích končí stejně jako náměstek ministra dopravy a dvojka na Olomoucku Ivo Výkydal a namále měla i exministřině Vlasta Parkanová. Reflex, 3. 6. 2010*

topista: *Stejně tak by mimořádná schůze měla být i ve Vondrově zájmu: projev, jímž nadzvedl topisty (respektive některým poskytl záminku se nadzvednout), po otevřené diskusi přímo volal: jestli zakázka byla předražená, která faktura přesně, jestli celá publicita nemá rysy kampaně. Lidové noviny, 4. 4. 2011; Pro „topisty“ je sice podle Kalouska „nepřijatelné se... vnucovat“, leč na podzim se kromě obecních skutečných voleb do třetiny Senátu a ČSSD bude mít poprvé šanci zvrátit v něm poměr sil ve svůj prospěch. Lidové noviny, 19. 2. 2010*

topik: *Odklad voleb o šest měsíců může mít pro topiky fatální důsledky. ... Politici soupeři získali čas upravit své mnohasetmilionové marketingové strategie tak, aby zúžili prostor, kde „topici“ získávají body. Reflex, 3. 12. 2009; Síla podpory pro topiky,*

věčkaře a nově i zemanovce jde především na vrub historicky největšímu útlumu ODS od rozkolu na začátku roku 1998. MfD, 1. 3. 2010

topík: *Kalouskovi **topíci** ji obléhají jako Řekové Tróju. Nejde o krásnou Helenu, ale o to, kdo bude dominovat na pravici. Právo, 6. 9. 2010; Podle vzoru ódéaska se jako nejsnesitelnější tvar jeví topka. Topáci, a zvláště **topíci**, působí trapně, až familiárně. A od politiky si přece každý, kdo chce vypadat seriózně, musí držet odstup. Lidové noviny, 7. 6. 2010*

Název strany TOP 09 je motivantem také pro vytváření vztahových adjektiv, v tomto případě se uplatňují sufixy **–ský** a **–cký**. Fundujícím výrazem pro tvoření adjektiv pomocí sufixu **–cký** je pojmenování osoby *topák*, v případě odvození pomocí sufixu **–ský** je fundujícím výrazem pojmenování osoby *topkař*. Vytváření vztahových desubstantivních adjektiv je velmi produktivní slootovorný typ a pojmenovává se tak vztah k danému motivujícímu pojmu (politické straně).

*Když přijde premiér a bude chtít rekonstruovat kabinet, budete bojovat za každého **topáckého** ministra jako lev? Právo 12. 2. 2011; Modrácký kandidát na primátora Bohuslav Svoboda dokonce Zdeňku Tůmovi, kandidátovi **topáckému**, složil hlubokou, ale opravdu hlubokou poklonu: je to prý člověk, s nímž by „šel krást koně“! Právo, 5. 11. 2010; Na **topáckých** plakátech nám vypulírovaný Kalousek slibuje odpovědnost. Zlý, až zločinecký muž s ustupující bradou v socialistické verzi nabízí církvím 321 miliard korun. MfD, 18. 5. 2010; Už vidím koalici, jak ji zvyšuje na **topkařských** 25 procent! Exministr Julínek varuje. A co škrtání v dávkách? V porodném? V příspěvku na péči? MfD, 1. 7. 2010; Také se dá pochybovat o tom, že by se Petr Nečas s Miroslavem Kalouskem (protože Karel Schwarzenberg je pořád pouze **topkařskou** přívětivou tváří) rychle domluvili, jak na pravé straně spektra postupovat. Reflex, 21. 10. 2010*

Během excerpce jsem zachytila také jedno okazionální kompozitum označující historickou tramvaj propagující stranu TOP 09: *topšalina* (*Historická tramvaj s výzdobou TOP 09 a volebním lídrem nové strany Karlem Schwarzenbergem nazvaná „**topšalina**“ projížděla včera odpoledne centrem Brna. MfD, 3. 9. 2009*)

2.3.2 Věci veřejné

Politická strana Věci veřejné se v médiích prezentuje pod zkratkou VV, tato zkratka se stala motivantem pro vznik nových pojmenování.

Pro pojmenování strany se užívá zkratkových slov *vévéčka* nebo *véčka*, např.:

Voliči, které „véčka“ v květnu nalákala na populistické výkřiky o odstranění „dinosaurů“ z politiky a o novém stylu politiky, se teď neradi dívají na to, jak ministra dopravy Bárta po letech dohání jeho kariéra majitele detektivní agentury ABL a jak si ministři zvykají na „auta s majáčkem“. MfD, 6. 11. 2010; *Zvlášť pokud za priority véčka stále považují „snižování státního dluhu a boj proti korupci“, „snížení daní přímých ve prospěch daní nepřímých“ atd.* MfD, 26. 10. 2010; *„I kdyby byla ze strany koaličního partnera, tak bychom jí kvůli jejím výrokům stejně nepodpořili,“ uvedl. Véčka podpoří soc. dem. kandidáta Antonína Maštaliře.* Právo, 21. 10. 2010; *„Pokud mě jihlavský klub a pražská vévéčka vyzvou, abych odstoupil, tak odstoupím, v opačném případě ne,“ oznámil po rozmyslu Trávník.* MfD, 6. 9. 2010; *A tak se asi před podzimními volbami žádného bratrovražedného koaličního boje nedočkáme. Nebude třeba. „Vévéčka“ totiž nejsou Ábel, nýbrž ABL. A to je úplně jiný příběh.* Týden, 26. 7. 2010

Pomocí sufixů *-ař/-ář* se odvozují nová pojmenování, která označují příslušníky k politické straně Věci veřejné. Jako fundujícího výrazu se zde užívá zkratkových slov *véčka* nebo *vévéčka*.

Jenže John místo zrušil z jiného důvodu: aby mu ODS nemohla na vnějšku nacpat exministra obrany Martina Bartáka. Ten se vévéčkaři, který si udělal nepřítele z korupce, nehodí. Týden, 26.7.2010; *Vévéčkaři najali schopného moderátora a pár slečen do přední linie a snaží se vyrazit z nově nabytého vlivu, co se dá.* MfD, 8. 6. 2010; *Zelení a véčkaři na jedné straně křičí oprávněně, že byli okradeni. Nikdo jim nemůže zakázat postoupit tuto věc třeba až k evropským soudům.* Právo, 12. 11. 2010; *Tím, že volili topkaře a véčkaře, trestali dosud dominující ODS a ČSSD. Modré od totální porážky možná zachránilo jen to, že se šerým stranickým převratem zbavili Mirka Topolánka.* MfD, 31. 12. 2010; *Asi by bylo nejlepší, aby to proběhlo bez zbytečných oklik. Pak by měli véčkaři, socialisté a komunisté dost času na přípravu vlastního souboru opatření ke starobnímu spoření.* 30, 12, 2010

Vzhledem k tomu, že výraznými osobami v čele strany Věcí veřejných byly ženy, setkáme se často také s přechýlenou podobou pojmenování podle příslušnosti k politické straně: *věčkařka*.

*Nemalujme hned čerta na zeď, ale půvabných odhodlaných žen je mezi **věčkařkami** dost a ideová konference i sjezd Věcí veřejných se proklatě blíží.* Týden, 6. 12. 2010; *Čili nebyť Johnovy nevěry a utajeného nemanželského dítěte, byla byste dnes **věčkařka**?* *Preferovala bych Věci veřejné.* MfD, 25. 9. 2010; *Bývalou zaměstnankyní, která se rekreovala v harrachovské vile, je i nynější poslankyně a členka komise, která bude rozhodovat, **věčkařka** Kristýna Kočí.* Právo, 27. 7. 2010

U odvozených adjektiv motivovaných názvem politické strany Věci veřejné se uplatňují dva sufíxy –**ský** a –**ový**, fundujícím výrazem jsou deriváty *věčkař* a *věčka* (*věčkařský*, *věčkový*), v menší míře se setkáme také s fundujícím výrazem *věvéčka* (*věvéčkový*).

*Tou hloupostí rozumí se zřejmě zejména první ze čtyř nových **věčkařských** referend, jehož návodná otázka zní takto: „Mají VV vyjednávat se svými koaličními partnery, aby byly základní principy důchodové a zdravotní reformy schváleny jako ústavní zákon?“ To vůbec nevypadá hloupě, chápu však, čeho se Kalousek děsí.* Právo, 30. 12. 2010; *Třeba mu v hlavě klíčí věčkařský recept: poslanec či senátor požádá o ochranu a ministerstvo vnitra o požadavku uspořádá referendum, případně pomůže zorganizovat lynčování.* Lidové noviny, 28. 12. 2010; *Mediální obraz, a zřejmě i přesvědčení některých ublížených **věčkových** ministrů byly natolik silné, že vláda musela přerušit jednání.* Hospodářské noviny, 29. 7. 2010; *Nováček vždycky riskuje šikanu. Jenže ten **věčkový** nešetří sebevědomím až namyšleností, a tak s ním není slitování. I kdyby ve skutečnosti získala česká politika ve Věcech veřejných nové Mirky Dušiny, uvěří tomu lidé až po letech bez ztráty květin.* Právo, 23. 6. 2010; *Ve sněmovně zasednou také VV ženy (věčkové, **věvéčkové**, ženy Věcí veřejných, případně ženy Radka Johna).* Týden, 7. 6. 2010

2.4 Nová kompozitní pojmenování

V následující kapitole představuji nová pojmenování vzniklá kompozičními slovtvornými postupy.³⁵ V předchozích kapitolách o slovtvorných hnízdech jsem se o depropriálních kompozitech již zmiňovala, zde jim ovšem věnuji širší pozornost a představuji také lexikální materiál rozšířený o nedepropriální jednotky.

Kompozice patří v češtině k produktivnímu způsobu tvoření nových slov, uplatňuje se především při tvoření substantiv, adjektiv, méně adverbíí a sloves. Při tvoření vlastních kompozit rozlišujeme složeniny tvořené čistou kompozicí a komplexními postupy, při nichž se zároveň s kompozicí ve slovtvorném aktu uplatňuje i derivace. Kompozičně-derivačním způsobem vzniklá pojmenování pak můžeme přiřazovat k onomaziologickým skupinám a určovat jejich sémantickou strukturu.

Při analýze kompozit vycházím především z teoretických stanovisek I. Bozděchové (1996), z Mluvnice češtiny (1986), V. Šmilauera (1971) a pro analýzu některých nových jevů, zejména internacionálních suffixoidů, se opírám také o statě ve sborníku *Nová pojmenování v češtině* (2005) a publikaci P. Mittera (2003). Vzhledem k tomu, že publicistika je oblast, která signalizuje inovativní jazykové procesy, nejsou některé jevy, na které jsem při excerpci nových kompozit narazila, dosud v odborné literatuře příliš zaznamenané.

Při analýze kompozit uplatňuji hledisko onomaziologické a sémantické. Vycházím z materiálu slov motivovaných vlastními jmény politiků a tento materiál rozšiřuji o další nedepropriální jednotky, které jsou tvořeny stejnými slovtvornými procesy. Při rozboru kompozit se zaměřuji zvláště na druhý (koncový) komponent, který bývá internacionálním suffixoidem³⁶ nebo komponentem domácího původu. Při

---

³⁵ Část prezentovaného materiálu již byla zpracována ve studii: DĚNGEOVÁ, Z. (2010): Některá nová kompozita v české publicistice. In: *Problematika českého jazyka, literatury a kultury očima mladých doma i ve světě*. Brno: Tribun EU, s. 153-159. Materiál zpracovaný pro diplomovou práci byl však značně rozšířen o nové depropriální i nedepropriální jednotky.

³⁶ Podle Janovce – Rangelové (2005) se pro komponenty, které oscilují mezi kořenem a sufixem (mají tedy vlastnosti jak kořenu, tak sufixu), v české lingvistické tradici ustaluje označení suffixoid.

sémantickém popisu kompozit je nutné vzít v úvahu, že význam nově vznikajících pojmenování se teprve ustaluje.

2.4.1 Analýza nových kompozit

V mém materiálu se objevují kompozita, která obsahují dva slovtvorné základy³⁷, jež jsou domácího původu (*dalíkstroj, špidlobalíček, topolvláda, tlustovláda, čunkofleky, klausobijce, klausomilec, klausovstřícný, půlklaus*) i kompozita, jejichž jeden prvek je původu internacionálního (*čunkobox, čunkistán, čunkmenistán, čunkoland, dalíkokracie, havlofil, paroubekgate, paroubkocentrický, paroubkoland, špidlokracie, topolstyl*). Většina kompozit z mého materiálu jsou substantiva, v omezené míře se vyskytují také adjektiva (*klausovstřícný, sociálněšpidlovský, paroubkocentrický, čunkolandovský*). První komponent zpravidla tvoří proprium, v mém materiálu se omezeně vyskytuje také jako druhá část kompozita (*půlklaus, sociálněšpidlovský, SuperKlaus, vicebursík*) – tato pojmenování však nevykazují žádné obecnější ani společné slovtvorné tendence, nebudu se jimi tedy podrobněji věnovat.

Z analýzy materiálu vyplývá, že produktivními slovtvornými postupy je tvoření kompozit s využitím internacionálních sufixoidů, takto tvořená kompozita se v materiálu vyskytují opakovaně. U komponentů, které jsou samostatnými existujícími slovy domácího původu, se s takovou četností výskytu neseznamujeme a většinou se objevují jen ojediněle. V následujících kapitolách představuji skupiny kompozit podle stavby onomaziologické struktury a podle sémantické blízkosti.

2.4.2 Kompozita činitelská

Složeniny využívající komponenty domácího původu **–milec** a **–bijce** řadíme mezi kompozita tvořená čistou kompozicí nebo postupem derivačně-kompozičním, neboť druhá část kompozita zahrnuje sufix **–ec/–ce**. Složeniny se sufixem **–ec/–ce** pojmenovávají převážně osoby podle oboru jejich činnosti a také podle jejich zájmů – řadíme je k onomaziologické kategorii složených substantiv činitelských.

---

³⁷ Vícekomponentové složeniny se v mém materiálu nevyskytují.

Činitelská jména pojmenovávají osoby podle činnosti pro ně charakteristické „v rámci onomaziologické kategorie nositele dějového vztahu (konkrétně jeho původce) je u činitelských jmen pojem substance, který vstupuje do onomaziologické struktury pojmenování jako jeho onomaziologická báze, specifikován převážně jako člověk“³⁸. Bozděchová (1996) uvádí, že složená činitelská jména mají obdobnou onomaziologickou strukturu jako jména odvozená (nesložená), na rozdíl od nich však mají explicitně vyjádřeny obě složky složeného onomaziologického příznaku – složka určovaná představuje příznak děje a složka určující je rozvinutím tohoto dějového příznaku, např. kompozitum *klausomilec* je v onomaziologické struktuře pojato jako osoba blíže určená dějovým příznakem (milovat), který je rozvit objektem (Klaus) – význam kompozita zní: *osoba milující Klause*³⁹.

Pro celkový význam složeniny jsou tedy obě složky onomaziologického příznaku důležité, tvoří dohromady celek vztahující se k jedné společné onomaziologické bázi. „Složený onomaziologický příznak plní u kompozit stejnou funkci jako jednoduchý onomaziologický příznak u odvozených činitelských jmen – rozvinutím dějového příznaku se význam složeniny zpřesňuje, zužuje ... onomaziologická struktura složených činitelských substantiv je realizována zpravidla komplexním postupem derivačně-kompozičním.“⁴⁰

Kompozita využívající komponent **-mílec** pojmenovávají převážně osoby podle jejich zájmu; kompozita využívající **-bijec/-bijce** označují zpravidla odpůrce něčeho. Tyto dva komponenty v současném novotvoření do slovotvorného procesu vstupují zřídka a mimo složeniny se téměř nevyskytují, jsou poměrně starší a ve slovníkové literatuře bývají kompozita jimi tvořená označována jako pojmenování příznaková (např. SN2 uvádí: *expr. automilec, expr. keltomilec, expr. ufomilec, expr. upírobijec,*

---

³⁸ BOZDĚCHOVÁ, I. (1996): *Tvoření slov skládáním*. Praha: IVS, s. 24.

³⁹ Tento význam zakládá onomaziologická struktura kompozita, na konkrétním významu se ovšem podílí také mimojazykové faktory a motivace vzniku daného pojmenování, proto je nutné konkrétní význam vnímat také v textovém kontextu.

⁴⁰ BOZDĚCHOVÁ, I. (1996): *Tvoření slov skládáním*. Praha: IVS, s. 25.

expr. sektobijec; PSJČ uvádí: **turkomilec, *životamilec, *krasomilec, *bolševikobijce, †bratrobijec*⁴¹.

V mém materiálu se vyskytují kompozita tvořená uvedenými komponenty jako pojmenování depropriální, např.:

*Zatím však mám dojem, že **klausomilci** z řad KDU-ČSL kupují za své vzácné hlasy zajička, co zmítá se na dně zavázaného pytle z neprůhledné juty. Právo, 28. 1. 2008; Zatímco „svatí **Čunkobijci**“ oslavují mediální ukřižování smolařského ministra, uklidněná veřejnost dostala po jeho popravě podivuhodnou elektronickou hračku. Mostecký deník, 5. 11. 2007; *Plete si freudovský a freudiánský, označuje Jařaba, jednoho z nejvzdělanějších lidí v této republice, za profesionálního **klausobijce** a analfabeta a ptá se, jak tento člověk mohl být senátorem. Lidové noviny, 1. 10. 2008; V čele kandidátky stáli odpadlíci z ODS a zarytí „**topolánkobijci**“ Vlastimil Tlustý a Jan Schwippel. MfD, 10. 6. 2009.**

Jak dokládají následující příklady, tyto komponenty se pojí také se jmény obecnými a podle sufixu **-ec/-ce** je také řadíme k substantivům činitelským. Význam těchto pojmenování pak můžeme podle onomaziologické struktury jako osoba (dle sufixu **-ec/-ce**) blíže určená dějovým příznakem (bit), který je rozvinut objektem (drogy), tj. **drogobijec** – *osoba bijící proti drogám*, dále např.:

*Město chce prodat budovu Městských lázní na Dvořákově ulici. Toto zařízení, které získalo svou popularitu především u všech **saunomilců** a plavců, darovala městu v roce 1937 Česká spořitelna. Reflex, 29. 10. 2009; Na ostrově se nachází i Mekka **zábavomilců**, Tokyo Joypolis, což je komplex sálů, kde si lze zahrát nejnovější počítačové hry, vyzkoušet herní konzoly budoucnosti anebo realisticky simulovat pád z velké výšky... Reflex, 30. 11. 2006; *Překonání sedmdesát let starého nacistického traumatu je věc ryze německá, ale obecnější zamyšlení nad civilními oběťmi západní intervence věc obecná. A není na ni jasná odpověď, která by upokojila umírněné pacifisty i ostré **tálibánobijce**. Hospodářské noviny, 9. 9. 2009; Lidoveckého **drogobijce** voliči vykroužkovali mimo sněmovnu, trik s recyklací nevyšel. Reflex, 3. 6. 2010; *Hustopečský masopust je tím pravým pro všechny **masomilce**. IN magazín, 10. 2. 2010***

---

⁴¹ Označení hvězdičkou – výrazy málo užívané, označení křížkem – archaismy.

Obdobný význam, jako nese komponent využívající komponent –**milec**, má také internacionální sufixoid –**fil**⁴², např.:

*Silou své osobnosti a vahou emocí, které budí, je Klaus požehnáním i kletbou pro každé téma, jehož se ujme. Hlavně jeho zásluhou se tu o Evropské unii živě debatuje, bohužel ale povážlivou část oné debaty tvoří hádání klausožroutů s **klausofily**. Lidové noviny, 6. 11. 2009; Řekne-li někdo u nás, že Vlastimil Ježek podcenil manažerskou a byrokratickou přípravu projektu, získá cejch zapšklého **klausofila**. Lidové noviny, 9. 8. 2008; Víte, pane Kubíku, za daného stavu je ta pasivní rezistence, kterou jste naznačil o politické reprezentaci Čechů v 19. století, jediným možným nástrojem, jak vyslovit svůj názor mezi všemi těmi eurofily, **havlofily** a komunisty. Lidové noviny, 20. 6. 2008*

Tento sufixoid se v češtině uplatňuje již déle jako produktivní slovotvorný typ, vytvořená kompozita jsou zpravidla nepříznačková. Často se s tímto sufixoidem setkáme také ve spojení s obecnými jmény a vlastními názvy, např.:

*Stojíme na baru, jsme strašně chytří, okukujeme baby a závidíme místním **diskofilům** všechnu tu načančanou krásu, protože v klubech to tak není. Právo, 1. 4. 2009; Leitmotivem knihy určené především hungaristům, **hungarofilům**, historikům a poznání lačným turistům by mohla být otázka: Co s evropskými státy, které nezapadají do klasického modelu dějin tohoto kontinentu? Reflex, 4. 11. 2010; Jsem **steakofil** a neřeknu vám, kde se steaky krmím, neb jistě máte zelené oči. MfD, 28. 6. 2009*

2.4.3 Kompozita tvořená sufixoidními lexémy

Pro slovotvorné prostředky, které oscilují mezi sufixem a kořenem, se užívá označení sufixoid. Jedná se o lexémy, které mají stránku významově-formální, ale jako samostatná slova se v češtině nevyskytují. Tyto lexémy jsou přejaty z jiných jazyků, kde vystupují jako samostatná slova a / nebo jako produktivní komponenty (např. v angličtině *gate*, *land*; v ruštině *stán* apod.) Jejich podíl na novotvoření se v češtině stále zvyšuje.

---

⁴² Na větší využívání tohoto prvku spojené s volnějším spojováním s propriálními prvky upozorňuje studie Janovce – Rangelové (2005).

Sufixoidy lze vymezovat jako přechodové slovotvorné morfémy, neboť nenesou jen vlastnosti přípon, ale zároveň také nejsou v češtině utvořeným komponentem. Vhodnější je chápat slovotvorný postup využívající afixoidy jako čistě kompoziční, přičemž sufixoid navíc nese také kategoriální význam slovotvorného formantu.

Sufixoid –gate

Poměrně často se setkáme s internacionálním sufixoidem **–gate**, který pochází z angličtiny. Ve spojení s vlastními jmény politiků lze význam tohoto sufixoidu vyložit jako „*velký skandál, aféra s politickými souvislostmi nebo s politickým pozadím*“ (Janovec, Rangelova, 2005, s. 94)⁴³, ale jak je patrné na uvedeném materiálu, tato interpretace nově vznikajících kompozit není jednoznačná, politické pozadí není vždy významourčujícím prvkem a spíše se zobecňuje na jakékoli mediální a médií probírané aféry, např.:

Grossgate (*Vyhlíželo to jako poklidná aféra z první republiky. Ano, takové byly i za Msgre. Šrámka. Ostatně, můžeme říci Grossgate nebo Langergate. Ale Čunekgate? Prostě Čunkova aféra, ve které lítá pár set tisíc korun, zhrzená sekretářka, nějaké lesy, budovy a polnosti. MfD, 5. 3. 2007*)

Čunekgate (*Čunekgate provázela od samého počátku řada procesních pochybení - nejdříve ze strany soudců, později státních zástupců různých stupňů až po lidi na pomezí justice a politiky. MfD, 6. 6. 2008; Ale Čunekgate? Prostě Čunkova aféra, ve které lítá pár set tisíc korun, zhrzená sekretářka, nějaké lesy, budovy a polnosti. MfD, 5. 3. 2007*)

Langergate (*Sem spadá aférka Langergate: je to „špinavá hra“, někdo „půjde bručet“, hřímá ministr vnitra. Po litická impotence skrytá za policejní siláctví. Právo, 21. 2. 2008; „Pan ministr vnitra by měl odstoupit, protože je jasné, že za aférou, kterou lze dnes bez nadsázky nazvat Langergate, je on a poslanec Jan Vidím,“ reagoval předseda ČSSD. Právo, 25. 4. 2007*)

---

⁴³ Problematikou tohoto jevu se podrobně zabývá studie: RANGELOVA, A. (1999): K dvěma česko-bulharským paralelám. In: *Konfrontační studium inovačních procesů ve slovanských jazycích*. Praha: Slovanský ústav, s. 33–36.

Topolánekgate (Jsou dnes jen dvě pravdy, Paroubkova: Topolánekgate, a ta druhá: politické odposlechy ne! Za rok byl radikál Paroubek schopen vytyčit nelítostné válečné pole, které by rád zaplnil mrtvolami. MfD, 30. 9. 2006)

Tento sufixoid je poměrně produktivní a jeho spojitelnost se neomezuje jen na vlastní jména osob, spojuje se také s místními názvy a obecnými jmény např.:

*Hlavními aktéry celé kauzy, pro kterou média začala používat označení „**Angolagate**“, jsou francouzský obchodník Pierre Falcone a izraelský miliardář ruského původu Arcadi Gaydamak. Lidové noviny, 8. 10. 2008; **Štířingate**: ... závěry hloubkové ministerské kontroly ve Štíříně údajně vyčíslují statisícové škody, které byly způsobeny například porušováním zákona o zadávání veřejných zakázek či nevýhodnými pronájmy nemovitostí. Blesk, 3. 11. 1999; Svět je stále podobný tomu, jaký byl v době **Irangate**, kdy vznikla píseň O Superman z mého prvního alba. My Američané máme mnoho malých izolovaných válek, válku v Zálivu, boj s terorismem. Právo, 14. 6. 2007; Například slavnou historku o uklízečce, která ve studiu vysypávala odpadkové koše přímo při vysílání ... Nechci své odhalení nějak drammatizovat. Ale myslím, že si zaslouží název **Uklízečkagate**. Lidové noviny, 3.6.2005; „**Pedofilgate**“, jež propukla kolem zneužívání dětí z tábora Artěk, dodala před volbami municí ukrajinské opozici. Lidové noviny, 28. 10. 2009*

V češtině se s tímto sufixoidem setkáme také ve spojení s cizími výrazy, tato kompozita mohou vznikat v češtině na základě již existujících modelů nebo se může jednat o pojmenování přejatá z jiných jazyků, např.:

*Na podzim například vypukla aféra nazvaná **Climategate**, když skupina hackerů ukradla e-maily klíčových klimatologů z Východoanglické univerzity a zveřejnila je na Internetu. Reflex, 18. 2. 2010*

Suffixoid –stán

Dalším novým sufixoidem, který jsem zaznamenala ve spojení s vlastními jmény politiků je **–istán/–menistán**. Tento sufixoid označuje „(vymezené) území, které je vedeno stylem charakteristickým pro daného politika, jehož jméno je motivantem lexému“. Do jisté míry se jedná o analogické tvoření k názvům států Kurdistan,

Uzbekistán, Turkmenistán apod. Tento sufixoid není příliš produktivní, ale setkáme se s ním i v SN1: *Absurdistán*, SN2 uvádí depropriální kompozitum: *Mečiaristán*.

Je patrné, že pojmenování využívající tyto sufixoidy vyvolávají poměrně negativní konotace, což vychází z povědomí o názvech zemí, které platí za zkorumpované, nebezpečné či za místa, kde se porušují lidská práva (Uzbekistán, Turkmenistán). Např.:

Dobry den v Čunkistánu ... Straničtí kolegové ani koaliční partneři nic nezmůžou, dokud šéf lidovců sám neuzná, že jde o problém. Reflex, 12. 3. 2007; *Radost mu pokazil prezident Klaus, který je sice v Lánech, ale i tam oficiálně úřaduje. Nebýt toho, mohl se vicepremiér zmocnit vší moci a v zemi vyhlásit Čunkmenistán.* Týden, 4. 8. 2008; *Zprávy z Duškistánu ... Výroky o spiknutí homosexuálů v ústředí Českých drah a ministerstva dopravy se odborový předák Jaromír Dušek minulý týden definitivně zařadil mezi primitivy, kteří ve vedení významných institucí nemají co dělat.* Respekt, 15. 3. 2010

Suffixoid *-stán* ve spojení s obecnými jmény:

Nejvyšší soud ruské republiky Baškortostán je nakonec včera odsoudil celkem ke 112 letům vězení. Lidové noviny, 13. 3. 2010; *Vítejte v exekustánu ... U koho ještě nezazvonil exekutor, ten jako by nebyl. Letos překročí počet nařízených exekucí sedm set tisíc. České soudy nařídily v uplynulém roce téměř dva tisíce exekucí denně. Raketový nárůst z posledních dvou let má na svědomí trvajících lehkovážnost lidí při půjčování peněz, vypočítavost poskytovatelů úvěrů a částečně také finanční krize.* Respekt, 1. 12. 2009

Při teoretickém vymezení sufixoidů jsem uvedla, že se jako samostatná slova v češtině neuplatňují, proto je nelze určovat jako čistě kompoziční prvky. Výjimečně se některé sufixoidy v publicistice vyskytují jako samostatná slova s významem, který nesou v jazycích, z nichž jsou přejata. Setkáme se s tímto jevem ojediněle a tyto lexémy tak vystupují jako aktualizační prvky textu, např.:

V Kazachstánu, kde před více než sto lety Rusové budovali civilizaci, je Rusko příkladem a Moskva světovou metropolí, již by se Almaty chtělo podobat (v rádiu se hraje téměř výlučně postsovětský pop). Podobně jsou na tom další, zaostalejší „stány“ Střední Asie. Je však otázka, kam by se tamní společnosti a kultury samovolně ubíraly, kdyby dostaly svobodu se rozhodnout. Reflex, 4. 2. 2010

Sufixoid –land

Vymezené území nebo stát označují také nová kompozita využívající internacionální sufixoid **–land**, např.:

*Mikrostát ve státě. V **Čunkolandu** se všechno bez ustání točí, z ruky do ruky běží, ale v zásadě to nejsou temný kšefty, za kterejma by prosvítalo třeba bílý maso.* MfD, 14. 6. 2008; *Dlouhý čas jsme se pohybovali mimo ústavní rámec, v jakém si podivném **Paroubkolandu**, kdy nám tři měsíce vládla vláda bez jakéhokoli mandátu, kdy se poslancům zakazovalo vykonávat mandát a hlasovat, kdy kabinet zkoušel sestavit člověk nikým nepověřený, kdy se někdo stále nějakým trikem snažil obejít výsledky voleb.* Lidové noviny, 6. 10. 2006; *Jít, či nejít v polovině října volit? Rozhodnout se jednoznačně v našem současném **Tlustolandu** není jednoduché...* Pražský deník, 30. 9. 2008

Sufixoid **–land** se pojí také s vlastními názvy či obecnými jmény, např.: *Finsko si i v době „zlatých mobilních“ časů bylo velmi dobře vědomo nebezpečí přílišné závislosti ekonomiky na jediné firmě - srovnatelné například se zranitelností jihoamerické Bolívie na těžbě mědi. Udržovat si pověst **Nokialandu** se mohlo stát dvoušednou zbraní.* Právo, 20. 2. 2004; *My jsme před deseti lety začali s nadšením za miliardy investičních pobídek z kapes daňových poplatníků budovat **autoland** střední Evropy.* Hospodářské noviny, 15. 12. 2008; *Dobrá, s deficitem 7,5 procenta nás do **Eurolandu** nevezmou. Jestliže však „dávujeme obyvatelstvu“ řadu „velmi nepřijemných opatření“ (Jan Fischer), musíme si poradit s nespokojenými.* Právo, 22. 9. 2009.

Sufixoid –kracie

Poměrně četně zastoupenou skupinou jsou kompozita tvořená sufixoidem **–kracie**, což je sufixoid, který se v české slovo tvorbě vyskytuje již déle a byl součástí označení politických a historických termínů. Ve spojení s vlastními jmény politiků tento sufixoid označuje vládu nebo ideologii vedenou v duchu politika, jehož jméno je motivantem, např.:

*Problém je možná v tom, že tak, jak se Topolánek bojí mediokracie, obávají se novináři (a s nimi ten nevděčný lid) „dalíkokracie“, tedy vlády zainteresovaných kamarádíčků skrze ovlivnitelné politiky, nikým nevolených lobbistů a poraděnků. Právo, 19. 11. 2008; Ne Bémovi! Další desítka Pražanů demonstrovala před pražským magistrátem proti zrušení dubnového a květnového jednání zastupitelstva ... Akci nazvanou **Bémokracie** není demokracie svolali někteří opoziční zastupitelé. Mladá fronta Dnes, 26. 3. 2010; Podle kritiků z ODS se Rath chová jako feudál, jemuž Středočeský kraj patří. „Já tomu říkám **rathokracie**,“ říká bývalý hejtmán Petr Bendl. Mladá fronta Dnes, 22. 6. 2009; **Špidlokracie!** Demokracie je slovo řeckého původu a znamená "vláda lidu". Je však zcela zřejmé, že všichni lidé vládnout nemohou. Lidové noviny, 6. 2. 2003*

Méně se setkáme s domácím ekvivalentem k tomuto sufixoidu, je jím komponent **-vláda**, např.:

*Paroubek už naznačil, co by za podporu nějaké „**Topolvlády**“ žádal. Mimo jiné by s ním prý rád jednal o posílení většinových prvků ve volebním systému! Týden, 17. 7. 2006*

Sufixoid **-kracie** je v češtině produktivní a vyskytuje se často také ve spojení s obecnými jmény a proprii, např.:

*Ne zcela jasný je vztah Meveděvovy a Putinovy „**tandemokracie**“ k modernizaci. Táhnou za jeden provaz? Týden, 12. 7. 2010; To jsme dopadli, žijeme v **bruselokracii**, **soudcokracii** a **médiokracii** místo v **klausokracii**. Týden, 11. 10. 2010; Reflex je obranným reflexem proti **buranokracii**, jež v politice i kultuře oživuje atmosféru nesvobodných osmdesátých let minulého století. Reflex, 1. 4. 2010; V politickém systému zvaném „**děvkokracie**“ (každý vlivný muž má vlastní harém a v případě potřeby z něj půjčuje ostatním) je však logicky první na řadě otázka, kým byla Veronica Lariová sama v minulosti. MfD, 9. 5. 2009*

2.4.4 Nová pojmenování motivovaná citátem Václava Havla

Zajímavou skupinu nových složených pojmenování tvoří skupina slov společně motivovaných citátem Václava Havla „*pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí*“ . Tuto větu V. Havel pronesl během svého projevu na jedné z demonstrací v listopadu 1989 a právě první dvě slova *pravda a láska* se stala symbolem pro označení humanistické politiky vedené stylem charakteristickým pro V. Havla. Tato označení ovšem Havlovu politiku zesměšňují a vyjadřují tak posměch. O příčinách vzniku tohoto citátu píše MfD v textu *Jak vznikla „pravda a láska“*⁴⁴: „*'Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí,' pronesl bývalý prezident Václav Havel na jedné z demonstrací v listopadu 1989. Stalo se z toho legendární heslo, kterého se chytily Havlovi odpůrci – exprezidentovi a jeho sympatizantům říkají poněkud posměšně „pravdoláskari“ . O víkendu Havel přiznal, že slavný výrok vznikl víceméně náhodou. „Ostatní už na mě tlačili, ať jdu řečnit, a já cítil, že bych tentokrát měl svůj proslov uzavřít něčím vzletným. A za těch pár slov sklízím celých dvacet let posměch,*“ řekl Havel, který se v sobotu zúčastnil debaty o svobodě. Tu uspořádala Nadace Forum 2000, jejímž zakladatelem bývalý český prezident je. Havel na konferenci zdůraznil, že si za svým prohlášením dodnes stojí a že je rád, když jeho slova dodnes někoho dráždí.“

V této sémanticky vymezené skupině představují složeniny, které vznikají čistou kompozicí (*pravdaláska, pravdoláska*), ale rovněž komplexními kompozičními postupy nebo derivací od čistých kompozit (*pravdoláskovec, pravdoláskovní, pravdoláskovství* aj.), tato slova využívají dva slovní základy, tj. *pravda láska*; setkáme se ovšem také s kompozity, které využívají jen jeden lexém (*pravdologie*). Komponenty složenin jsou spojeny kontektem –o– (*pravdoláska, pravdoláskovec, pravdoláskista*), nebo se jedná o spojení bezkonektové (*pravdaláska, pravdaláskovec, pravdaláskista*), tato spojení jsou vzájemně ekvivalentní.

V následujících podkapitolách uvádím skupiny pojmenování podle jejich slovotvorné struktury a některé také podle zařaditelnosti k daným onomaziologickým kategoriím.

---

⁴⁴ *Jak vznikla „pravda a láska“*. In: Mladá fronta Dnes, 2009, 16. 11., s. 6.

2.4.5 Kompozita konatelská

Některá složená pojmenování této skupiny, vzniklá kompozičně-derivačním způsobem, lze vyložit jako složená substantiva konatelská. Na rozdíl od skupiny kompozit činitelských (srov. kpt. Kompozita činitelská) se nezakládají na pojmu kategorie děje, nýbrž na jeho příznaku⁴⁵. Podle Bozděchové (1996, s. 37–42) tato kompozita pojmenovávají osoby podle předmětu (v tomto případě podle ideje, myšlenkového směru), k němuž se jejich činnost vztahuje, a pojmenovávají osoby mají k tomuto předmětu dějový vztah aktivního působení. U této skupiny jde především o vyjádření příslušnosti (nemusí se tedy vždy jednat o skutečný aktivní dějový vztah), proto tuto skupinu lze řadit také ke skupině kompozit pojmenovávající nositele substančního vztahu.

Slovotvorným základem těchto kompozit je označení humanistického smýšlení Havlových příznivců, které reprezentuje sousloví *pravda a láska*, a dále se na slovtvorbě podílí přípony domácího původu (–**ář**, –**ovec**) nebo přípona původu internacionálního (–**ista**).

Uvedené příklady nových kompozit uvádím v poměrně rozsáhlejších textových kontextech, neboť daná pojmenování zahrnují širší sémantických odstínů a nejrůznějších mimojazykových konotací, jejichž porozumění napomáhá kontext.

U některých příkladů lze sledovat, že kompozita jsou užívána jako ekvivalenty pro deriváty motivované jménem Václava Havla (*havlista – pravdaláskista; havlovec – pravdaláskovec, pravdoláskář* apod.). Je patrné, že deriváty se užívají pro označení příznivců, kompozita jsou pak příznaková a užita posměšně.

Konatelská kompozita využívající sufix –ář

*Váááclaaav Havééééél! Naivní blázen, který vážně věří tomu, že pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávisť? Intoš, který byl a je mimo? ... Dodnes se pro havlovce, mezi něž může spadnout kdekdo, používá hlavně v ODS nadávka „**pravdoláskář**“. Je Havel **pravdoláskář**? Jistě! Bývalý disident a prezident to heslo myslel vážně, proto je tak výjimečný! Bez víry, že pravda vítězí a láska vítězí, by se těžko postavil totální*

⁴⁵ Bozděchová (1996) , s. 37: „Konatelská substantiva úzce souvisejí s činitelskými – obě kategorie můžeme společně zahrnout do širší onomaziologické kategorie názvů podle jejich činnosti.“

*bolševické přesile v době, kdy neexistovala naděje na změnu. Bez této víry by se svým nepevným zdravím těžko přežil takřka pět let komunistického kriminálu. Týden, 23. 5. 2011; Někdo si před časem konečně dal tu zbytečnou práci a vytvořil normalizační seznam **pravdoláskařů**: jsou tam herci, režiséři, sochaři, filozofové, ekonomové a finančníci, intelektuálové. Hospodářské noviny, 13. 1. 2011; I výtky, že v reklamách nejčastěji vystupují nejlépe honorovaní umělci, kteří to mají nejmíň zapotřebí, patří do ideové výzbroje závistivých **pravdoláskařů** stáječících kormidlo dějin zpět k rovnostářství. MfD, 11. 12. 2010; Text na první pohled nese akutní symptomy choroby, která řadí především v nezdravém ovzduší komnat Pražského hradu: paranoidní fobie, která za vším vidí spiknutí proradných „**pravdoláskařů**“. V Hájkových bujných imaginacích se spontánní protest občanů proměnil v organizovanou akci v režii Václava Havla a na něj napojených zájmových skupin. Lidové noviny, 6. 12. 2010; Naopak pragmatický Miroslav Kalousek vždy v politice patřil mezi ty, pro něž označení „**pravdoláskař**“ byla nejhrubší nadávka oponentů. MfD, 22. 9. 2010*

Konatelská kompozita využívající sufix –ovec

*Začnu otevřeně: jsem **pravdoláskovec** a havlovec. Nerad se dělím na pravici či levici a už vůbec ne na politické strany. Ale k dědictví našeho prvního polistopadového prezidenta se rád přihlásím kdykoli. Hospodářské noviny, 29. 12. 2009; Odpudivý výtvor „**pravdoláskovců**“! To je ostatně zvláštní jazyková a mravní kategorie; její užívání připomíná přízvuk na slově „inteligent“ v ústech komunistických kádrů minulého režimu. MfD, 7. 12. 2010; Je přitom příznačné, že politické střetnutí mezi konzervativci a socialisty je u nás překryto střetnutím mezi vyznavači neviditelné ruky trhu a „**pravdoláskovci**“, a zároveň (dnes po velkém volebním vítězství středopravých stran je to velmi zřetelné) zápasem mezi konzervativci autentickými, a ještě autentičtějšími. Lidové noviny, 30. 11. 2010; Dnes se jim říká hanlivě **pravdoláskovci** a většina stran se na ně dívá z vysoka. Myslím, že vrátit do hry princip občanské společnosti je dost velký úlet a zároveň politický optimismus. MfD, 27. 3. 2010; „Jsem šokován. ODS prochází přeměnou na Občanské fórum číslo dvě. Program pro podzimní volby už si musí **pravdoláskovci** napsat sami,“ rozčiloval se na schůzi vedení europoslanec Ivo Strejček. MfD, 5. 5. 2009*

Konatelská kompozita využívající sufix –ista

*Pravdoláskaři, pravdoláskovci, **pravdoláskesté** či prostě tábor pravdy a lásky se tak stali pejorativním označením pro zastydlé bratrstvo veřejně činných osob, které si z nostalgie dávají sraz na náměstí, jakmile se někdo pokusí okleštit občanské svobody či udělat jinou prasárnu. Lidové noviny, 22. 4. 2009 Proč nemůže být na Letné postavena knihovna podle Kaplického návrhu? 1) protože je tam smyčka tramvají ... 9) protože Jan Kaplický je **pravdoláskař**. MfD, 9. 6. 2008*

2.4.6 Kompozita vzniklá čistou kompozicí

Kompozita *pravdaláska, pravdoláska* vzniklá čistou kompozicí nejsou zcela sémanticky vyjasněná vzhledem k absenci sufixu, který by určil bližší sémantický příznak. Daná kompozita bývají užita pro označení osob podle příslušnosti ke skupině lidí nebo označují pomyslné uskupení Havlových sympatizantů: *Propojené souročenství politiků zejména okolo Havla, části intelektuálů a mediálních spin doktorů, jimž se říká „**pravdaláska**“, však na tenhle úkol nestačilo. Sarajevský atentát pak porodil jejich noční můru – opoziční smlouvu, kterou proto nenávidí ze všeho nejvíc. Reflex, 9. 10. 2008.*

Další významy lze určit na základě textového kontextu, jde zejména o abstraktum označující filozofii, postoj k životu v duchu vyřčených slov: *Je asi věcí logiky, že u všech našich veličin, kterých si vážím, sklízí i dnes V. H. obdiv. Jeho nepřátelé většinou nemají daleko k cynismu, jím hlásaná **pravdoláska** je pro ně směšná - že, pane Knížáku? Havla jste kdysi pojmenoval kýčem. Týden, 30. 5. 2011; Celá tato negativistická plejáda idiosynkrazií se u D. O. S. T.u vlévá do jediného pojmu – **pravdolásky** „Je to monopolizace, reprezentovaná personálně Halíkem a Havlem, kteří si hodnoty pravdy a lásky přisuzují a myšlenkovou opozici označují jako její protiklad. ... V textu „Protokoly mudrců **pravdolásky**“ přisuzuje Bartoš skupině *pravdoláskařů* snahu o „podlomení národa, ovládnutí tisku a výprodej tradičních podniků do rukou cizinců“. Literární noviny, 19. 5. 2011.*

2.4.7 Složená adjektiva

U složených adjektiv rozhoduje o klasifikaci sémanticko-syntaktický vztah mezi členy složeniny. Pojmenování složená ze substantiv *pravda* a *láska* bychom zařadili ke kompozitům přiřadovacím – oba členy jsou na sobě formálně i sémanticky nezávislé, jsou vůči sobě v poměru slučovacím, nejedná se o pouhý součet pojmových významů, ale vznikajícím kompozitem se vytváří nová, komplexní vlastnost. Představovaná složená adjektiva vznikají jako deriváty složených substantiv (fundujícími výrazy mohou být pojmy *pravdoláska*, *pravdoláskař*) a setkáme se s využitím sufixů **–ní**, **–ovský**, **–ový**. Uvedená adjektiva pojmenovávají vztah k myšlenkovému, politickému směru reprezentovanému V. Havlem a jeho příznivci.

Mimochodem, na souvislost s prezidentskou volbou v té době upozornil šéf europoslanců ODS Jan Zahradil, podle něhož by bývalý kancléř Václava Havla Schwarzenberg mohl být kandidátem „pravdoláskovní“ skupiny naší politiky na prezidenta. Právo, 1. 3. 2007; V nedělních Otázkách Václava Moravce sdělil Vítězslav Jandák, že Kaplického návrh knihovny má smůlu. Vyrozuměl jsem, že proto, že je „pravdoláskovský“. MfD, 6. 5. 2008; Proto použil k popisu protikandidáta termínu „pravdoláskový“, což mělo v tomto případě znamenat měkký, a mluvil velice mlhavě o větším ideovém rozpětí či vyhranění, dokonce i rozkročení. Lidové noviny 29. 3. 2011; Tedy Václav Klaus jako prezident a čestný předseda ODS, Jiří Peňás jako pravdoláskový mudrlant a štamgast Mathého pohrobků na Krkavčích horách. Právo, 6. 9. 2006; Radim Ochvat pouze důrazně dementoval lži pravdoláskářského klanu, že po úterní návštěvě Václava Klause v Brně, kde převzal čestný doktorát na Vysokém učení technickém, se z pracovny rektora záhadně ztratilo těžítka v podobě skleněné koule, v níž sněží na Špilberk, když ji rychle otočíte. Lidové noviny, 14. 4. 2011

3. ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se zabývala novými lexikálními jevy, které se vyskytují v politické publicistice. Zaměřila jsem se na deriváty motivované vlastními jmény politiků, vlastními jmény politických stran a na některé typy nových kompozit.

Diplomovou prací jsem navázala na své odborné práce předchozí (zejména na práci bakalářskou) a představila jsem tak lexikální materiál, který shromažďuji již několik let. Pokračovala jsem v analýze depropiálních pojmenování odvozených od vlastních jmen politiků, ale materiál jsem se pokusila představit z odlišného hlediska, než tomu bylo doposud.

Praktickému výzkumu předcházelo studium odborné literatury, jež jsem představila v teoretické části diplomové práce. První kapitolu jsem zaměřila na terminologické vymezení základních pojmů neologie. Dále jsem uvedla kritickou rešerši literatury slovotvorné a neologické, zmínila jsem strukturu a zpracování výkladových, neologických slovníků. Velice přínosnou částí teoretického studia pro mě byl konfrontační pohled na metodologické přístupy ke zpracování lexikálního materiálu pro výkladové slovníky. Ač se může zdát, že obor lexikografie je tématu mé diplomové práce již vzdálen, přesvědčila jsem se o opaku. Seznámení se s lexikografickými postupy shromažďování materiálu upevnilo můj názor o významu excerpce, na které se zakládá nejen lexikální materiál pro výkladové slovníky, ale také podklady pro studie o synchronní dynamice lexika a na základě excepčního materiálu se také přistupuje ke stabilizaci a následné kodifikaci lexikálního systému. Velice zajímavé pro mě byly teze o výběru lexikálního materiálu pro překladový slovník Josefa Jungmanna, kdy v případě existence několika ekvivalentů pro tentýž význam, Jungmann důvěřoval přirozenému působení úzu a uváděl více variant s předpokladem, že jazyk si sám vybere tu nejvhodnější.

Překvapující pro mě bylo také seznámení se s metodikou sestavování lexika pro výkladový slovník PSJČ, zejména mě překvapily detailní excerpční pokyny, vyvážený systém sběru materiálu a také zmínka o metodických postupech excerpce podle *dobrého autora* mě přivedla k úvahám o současném přístupu k excerpovaným materiálům – dnes se excerpce orientuje zvláště na masmediální produkci, beletrii už

není věnována taková pozornost a bylo zajímavé zamýšlet se nad tím, kteří současní autoři a které jejich knihy, by se mohli stát materiálem pro cílenou excerpci.

Po konfrontačním studiu metodiky excerptce v práci představuji vlastní výsledky několikaletého sběru materiálu. V dřívějších letech jsem se věnovala novým lexikálním jevům izolovaně, představovala jsem jednotlivé skupiny pojmenování v rámci onomaziologicky a slovtvorně vymezených skupin. Nyní jsem se v diplomové práci zaměřila na motivační a fundační vztahy mezi pojmenováními sémanticky blízkými a vytvořila jsem znázornění těchto vztahů mezi jednotlivými pojmy pomocí diagramů. Tímto způsobem jsem demonstrovala jednotlivá slovtvorná paradigmatata, upozornila jsem na slovtvorné typy pojmenování, které se v rámci paradigmat vyskytují často a pomocí kterých typů jsou nová slova tvořena příležitostně. Při srovnání jednotlivých slovtvorných hnízd se ukázalo, které motivanty vytvářejí hnízda s nejvyšší četností derivátů a kompozit a poukázala jsem na to, že toto množství souvisí s lingvistickými (hlásková utvářenost příjmení) a zvláště mimojazykovými faktory (oblíbenost politika, doba, po níž se uplatňuje jeho vliv, mediální kauzy a aféry spojené s veřejným vystupováním politika).

Stejným způsobem jsem postupovala také u pojmenování odvozených od vlastních názvů politických stran, graficky jsem znázornila fundační vztahy mezi jednotlivými pojmy a navíc jsem uvedla také širší textové kontexty, v nichž jsem daná pojmenování zaznamenala.

Při vytváření diagramů slovtvorných hnízd se vyjevilo, že některá pojmenování mohou mít dvojí fundující výraz (např. prefigovaná adverbia mohou být fundována prefigovaným adjektivem nebo neprefigovaným adverbium). Tento problém jsem vyřešila grafickým naznačením dvojí možnosti fundačních vztahů. Dále jsem musela vyřešit absenci některých fundujících pozic slovtvorného paradigmatu, tento jev jsem naznačila do grafu jako nerealizovaný (nezachycený) výraz, který jsem znázornila přeškrtnutím (*schwarzenbergrovec*).

Vytvořenými diagramy se mi podařilo představit široký lexikální materiál v novém pohledu na celky slovtvorných paradigmat, které mohou vypovídat o mimojazykových jevech motivujících vznik nových pojmenování a zároveň komplexně představují variabilitu užívaných slovtvorných prostředků.

V další kapitole praktické části jsem představila materiál nových kompozit, akcentovala jsem především nové slovtvorné prostředky (internacionální sufixoidy), jejichž podíl na novotvoření slov v češtině se stále zvyšuje. Dále jsem uvedla zajímavou

skupinu kompozit sémanticky blízkých, motivovaných citátem Václava Havla „*pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávisť*“.

Mnohá kompozita z této skupiny byla vytvořena příležitostně a vyhodnotila jsem je spíše jako pojmenování okazionální, která se nestanou trvalou součástí slovní zásoby. Okazionalismy tvořené sufixoidními lexémy ovšem mnohdy překračují hranice slovotvorných typů fungujících v současné češtině a mohou tak předznamenávat vývojové procesy v rovině slovotvorné.

Při analýze lexika a při studiu odborné literatury jsem se přesvědčila, že výzkum neologismů je již dlouhou dobu výraznou linií lingvistického bádání a je nezbytný pro studium nepřetržité regenerace, restrukturace a slovotvorné kreativity jazyka.

Napsáním diplomové práce jsem završila svůj několikaletý odborný zájem o problematiku neologismů a slovotvorby současné češtiny a věřím, že tato diplomová práce se může stát přínosem pro lingvistické bádání v oblasti neologie a reflexe současného českého jazyka.

Seznam použitých zkratk používaných v textu

MfD - Mladá fronta DNES

SN1 - MARTINCOVÁ, O. a kol.: *Nová slova v češtině. Slovník neologismů 1.* Praha: Akademia, 1998.

SN2 - MARTINCOVÁ, O. a kol.: *Nová slova v češtině. Slovník neologismů 2.* Praha: Akademia, 2004.

SSČ - *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost.* Praha: Akademia, 2005.

SSJČ - *Slovník spisovného jazyka českého.* Praha: Akademia, 1989.

PSJČ - *Příruční slovník jazyka českého 1935–1957.* (2007) [online]
<<http://bara.ujc.cas.cz/psjc>>.

ÚJČ - Ústav pro jazyk český

Seznam použité literatury

BUZÁSSYOVÁ, K. (1987): Dynamické tendencie v tvorení abstrakt. In: *Slovenská reč* 52, s. 214.

BUZÁSSYOVÁ, K. (1995): Lexikálne zmeny v súčasnej slovenčine. In: *Jezyki slowiańskie 1945 – 1995*. Opole: Uniwersytet opolski, Instytut filologii polskiej, s. 195.

CUŘÍN, F. (1985): *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

CUŘÍN, F., NOVOTNÝ, J. (1987): *Vývojové tendence současné spisovné češtiny a kultura jazyka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

DANEŠ, F. a kol. (1997): *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Akademia.

DĚNGEOVÁ, Z. (2009): *Nová pojmenování motivovaná vlastními jmény domácích politiků*. Ms. Bakalářská diplomová práce, UK PedF Praha.

DĚNGEOVÁ, Z. (2010): Nové lexikální jednotky motivované jmény českých politiků. Poznaň: *Bohemistika*, 10, s. 167–187.

DĚNGEOVÁ, Z. (2010): Některá nová kompozita v české publicistice. In: L. Janovec, E. Hájková, I. Gwózdź-Szewczenko, M. Maciołek, M. (eds.): *Problematika českého jazyka, literatury a kultury očima mladých doma i ve světě*. Brno: Tribun EU, s. 153–159.

DĚNGEOVÁ, Z. (2011): Nová pojmenování motivovaná příjmením Jiřího Čunka. *Naše řeč* (v tisku).

DOKULIL, M. (1962): *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd.

Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe (1988). Praha: PedF UK.

Encyklopedický slovník češtiny (2002). Praha: Nakladatelství lidové noviny.

FILIPEC, J., ČERMÁK, F. (1985): *Česká lexikologie*. Praha: Akademia.

HAUSER, P. (1980): *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

HAVRÁNEK, B. (1980): *Vývoj spisovného jazyka českého*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

JANOVEC, L., RANGELOVA, A. (2005): Suffixoidy a suffixoidní lexémy u substantivních kompozit. In: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, s. 85–99.

JUNKOVÁ, B. (2002): *Jazyková dynamika současné publicistiky*. Praha: ARSCI.

Kapitoly z dějin české jazykové vědy a bohemistiky (2007). Praha: Academia.

Manuál lexikografie (1995). Jinočany: Nakladatelství H&H.

MARTINCOVÁ, O. (1972): *K problematice lexikálních neologismů*. In: *Slovo a slovesnost* 33, s. 283.

MARTINCOVÁ, O. (1985): *Okazionální pojmenování a jejich tvoření v současné češtině*. In: *Filologické studie* 8, s. 19–33.

MARTINCOVÁ, O. (1983): *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*. Praha: Univerzita Karlova.

MARTINCOVÁ, O. a kol. (1999): *Nelogie a neografie. Výběr z národních bibliografií s Dodatkem*. Praha: Ústav pro jazyk český.

MARTINCOVÁ, O. (2003): *Propria v neologické slovtvorbě*. In *Dynamika a inovace v češtině a bulharštině 90. léta 20. století*. Praha: Praha: Ústav pro jazyk český, s. 19–25.

MARTINCOVÁ, O. a kol. (1998): *Nová slova v češtině. Slovník neologismů 1*. Praha: Akademia.

MARTINCOVÁ, O. a kol. (2004): *Nová slova v češtině. Slovník neologismů 2*. Praha: Akademia.

MARTINCOVÁ, O. a kol. (2005): *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky.

MCQUIL, D. (2007): *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál.

MITTER, P. (2006): *Kompozice v kontextu současné češtiny*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.

MITTER, P. (2008): *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně.

MITTER, P. (2003): *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem domácího původu v současné češtině*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně.

Mluvnice češtiny I, část III, Tvoření slov (1986). Praha: Akademia.

NĚMEC, I. (1986): *Vývojové postupy české slovní zásoby*. Praha: Academia.

Nový akademický slovník cizích slov A – Ž (2005). Praha: Akademia.

OPAVSKÁ, Z. (2003): *Některá pojmenování užívaná odpůrci a příznivci*. In: *Varia X*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, s. 9–12.

Příruční mluvnice češtiny (2003). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

RANGELOVA, A. (1999): K dvěma česko-bulharským paralelám. In: *Konfrontační studium inovačních procesů ve slovanských jazycích*. Praha: Slovanský ústav, s. 33.

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2005). Praha: Akademia.

Slovník spisovného jazyka českého (1989). Praha: Akademia.

SOCHOVÁ, Z., POŠTOLKOVÁ, B. (1994): *Co v slovnících nenajdete*. Praha: Portál.

STICH, A. (1971): Neologismy v Havlíčkově publicistickém slohu. In: *Naše řeč* 54, Praha, s. 283.

Spisovná čeština jazyková kultura (1995). Sborník z olomoucké konference 23. – 27. 8. 1993. Praha: Univerzita Karlova.

Spisovná čeština jazyková kultura (1932). Praha: Melantrich.

ŠMILAUER, V. (1971): *Novočeské tvoření slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen (1967). Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

Použité internetové zdroje

Lístkový lexikální archiv. (2005) [online] <<http://lexiko.ujc.cas.cz>>.

Příruční slovník jazyka českého. (2007) [online] <<http://bara.ujc.cas.cz/psjc>>.

Resumé

Diplomová práce nese název *Nové lexikální jevy v politické publicistice* a klade si za cíl poukázat na novotvary, které se vyskytují v textech psané publicistiky. Hlavním tématem práce je slovotvorná a sémantická analýza neologismů a uplatňování slovotvorných prostředků, které se podílejí na vzniku nových slov v českém jazyce.

Záměrem mé diplomové práce je prezentovat shromážděný lexikální materiál a dokladovat tak dynamiku lexika a kreativitu české slovtvorby. Pomocí představeného materiálu se v práci poukazuje na lexikální slovotvorná paradigmatata jako celky, které mohou spoluutvářet mediální obraz konkrétních politiků. Upozorňuje se také na zvýšené užívání některých nových slovotvorných prostředků v oblasti kompozitního novotvoření a na jejich postupné zakotvování v české slovtvorbě. V neposlední řadě práce představuje širší propriálních motivantů a možnosti jejich spojitelnosti s různými slovotvornými prostředky.

Lexikální materiál pro analýzu nových jazykových jevů byl čerpán především ze současné psané publicistiky, neboť její jazyk a styl je velice proměnlivý a dynamický, v porovnání s jinými funkčními styly je mnohem více svázán se společenskými změnami a bezprostředně na ně reaguje. Pro současnou publicistiku je typická rychlá potřeba nových pojmenování, nejčastěji se jako neologismy vyskytují slova cizího původu, hybridní složeniny, objevuje se velké množství prefixů, především internacionálních a také neosémantismy.

Moje diplomová práce by mohla být přínosem pro současné lingvistické bádání v oblasti neologie a reflexe jazyka dnešní publicistiky, zvláště ve sféře produktivity slovotvorných typů, užívání okazionalismů, internacionalizace jazyka a společenských proměn projevujících se v jazyce publicistiky.

Summary

The thesis bears the title *New lexical units in political publicism* and it aims to refer to the neologisms, which occur in written journalism texts. The core topic of my paper is the word-building and semantic analysis of neologisms and the application of derivational means, which participate on creation of new words in czech language.

My intention for this research is to present collected lexical material and so to illustrate the dynamics of lexis and the creativity of czech word-building. Due to the presented material my thesis points out lexical derivational paradigms as complex units, which can also form, as one of the elements, media image of particular politicians. My paper also shows the enhanced usage of some of the new derivational means especially in the area of new words composition and its gradual becoming part of the czech word-building. Last but not least I aim to introduce the scope of proprial motivants and possibilities of its connectivity with different derivational means.

The lexical material for my analysis of the new lingual units was extracted especially from current written newspaper articles, since its language and style is very variable and dynamic, it is much more closely linked with changes in society and it reacts to these changes instantly in comparison with other functional styles. Immediate need of new designations is typical for nowadays publicism. Most frequent neologisms are represented by words with foreign origin, compound words and there is also a great number of words, especially international ones, with prefixes and also neosemantisms.

My thesis could contribute to the current linguistic research in the area of neology and present journalism language reflection, particularly in the field of word-building types productivity, usage of the occasionalisms, language interntionalization and changes in the society displaying itself in the language of publicism.

Klíčová slova:

neologismus, depropriální pojmenování, slovtvorba, slovtvorné paradigma, vlastní jména politiků, politická publicistika

Key words:

neologisms, depropriial words, word-building, derivational paradigm, proper names of politicians, political publicism